ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. V, 3 SECTIO G 1958

Z Katedry Prawa Państwowego UMCS
Kierownik: prof. dr Andrzej Burda

Wiesław SKRZYDŁO

Z problematyki genezy i istoty partii politycznych*

Из проблематики происхождения и сущности политических партий

Quelques problèmes de la genèse et de la nature essentielle des partis politiques

Przejście z formacji feudalnej do kapitalistycznej wywołało zasadnicze przeobrażenia nie tylko w strukturze ekonomicznej społeczeństw, ale i w zdeterminowanych przez nią instytucjach politycznych. Po zniesieniu ograniczeń narzuconych przez feudalne stosunki produkcji, następuje koncentracja życia ekonomicznego i społecznego, powodująca w konsekwencji umacnianie więzów społecznych, łączących poszczególne jednostki w ramach grup, warstw i klas. Procesowi temu towarzyszy szybki rozwój organizacji występujących w różnych formach i dziedzinach życia.

W miarę umacniania się więzi społecznej następuje proces organizowania się jednostek. Oznacza to tym samym koniec ery człowieka „niezależnego", zasklepionego w swym indywidualizmie. Zjawisko to występuje tym pełniej i wyraźniej, im szybciej zaczynają pojawiać się i narastać nowe konflikty społeczne, którym jednostki i całe klasy muszą stawiać czoła.

Wraz z rozwojem życia politycznego następuje w formacji kapitalistycznej wzrost roli różnych stowarzyszeń i organizacji. Pojawienie się nowych klas społecznych rodzi nowe antagonizmy. Klasy panujące dążą więc do utworzenia organizacji stojących w obronie ich panowania ekonomicznego i politycznego. Czynią to za pośrednictwem swych stowarzyszeń politycznych, wśród których coraz większą rolę zaczynają odgry-

* Publikacja powyższa stanowi fragment jednego z rozdziałów szerszej pracy pt. *Rola i funkcja społeczna stronnictw w ustroju politycznym Polski Ludowej.*

wać ugrupowania o szczególnym charakterze, zwane partiami politycznymi. Organizacje te przyjmują na siebie funkcje, które w formacjach przedkapitalistycznych pełniły inne czynniki i instytucje. Idzie tu przede wszystkim o funkcje polegające na integracji społeczeństwa wokół głoszonych przez te ugrupowania określonych idei polityczno-ustrojowych, a zarazem na ułatwieniu pełnienia kierownictwa politycznego w społeczeństwie [1].

Kapitalistyczny system organizacji produkcji, wciągający olbrzymie rzesze ludności do procesu wytwarzania, rodzący nową klasę społeczną, znoszący w imię własnych interesów ograniczenia wyrosłe w ustroju feudalnym, powodował rozwój życia politycznego i powstawanie nowych instytucji politycznych. Wzrost świadomości proletariatu wpływał na przyspieszenie i natężenie walki mas o demokratyzację prawa wyborczego. Zjawiska te zmuszały burżuazję do nadania masom ludowym szeregu praw politycznych i stworzenia im choćby pozorów wpływu na władzę państwową.

W tej sytuacji zaistniało więc społeczne zapotrzebowanie, podatna gleba w społeczeństwie kapitalistycznym dla powstania i rozwoju ugrupowań politycznych. Wykształcenie się tego rodzaju organizacji należy ocenić jako realizację społecznego zapotrzebowania na zastosowanie odpowiednich środków umożliwiających dokonywanie integracji i konsolidacji licznych rzesz wyborców wokół określonych programów wyborczych.

Wprowadzenie zasady powszechności prawa wyborczego stworzyło obywatelom znaczne możliwości oddziaływania na proces kształtowania się woli państwowej. Jednakże dla utrzymania i rozwoju systemu przedstawicielskiego, dla ukształtowania się mniej lub bardziej demokratycznego procesu formowania się woli państwa, mniej więcej zgodnej z opinią publiczną, zaistniała konieczność stworzenia i funkcjonowania stowarzyszeń politycznych wyrażających m. in. opinię społeczną. Organizacje te stały się niezbędnym i niezastąpionym ogniwem, pośredniczącym w stosunkach między państwem a jednostką. Stały się skutecznym środkiem, służącym celowi transformowania woli indywidualnej w wolę zbiorową.

Wśród tego rodzaju organizacji i stowarzyszeń społecznych czołową rolę odgrywają ugrupowania polityczne, stojące na gruncie ustalonego programu, zdeterminowanego interesem odpowiedniej klasy, odpowiadającego woli i interesom osób zrzeszonych.

Szczególną rolę wśród tych organizacji odgrywają partie polityczne, skupiające wokół swych programów członków społeczeństwa. Ułatwiają

---

[1] Por. S. Chodak: *Pojęcie partii politycznej a ewolucja struktury politycznej kapitalizmu.* Studia filozoficzne, r. 1957, z. 3, s. 180.

one w sposób bardzo istotny wykonywanie zadania, polegającego na wyłanianiu organu przedstawicielskiego, a w konsekwencji posiadają duże znaczenie dla prawidłowego jego funkcjonowania. Parlament złożony z jednostek występujących w wyborach samodzielnie, z własnym, indywidualnym programem, stałby się zbiorowiskiem ludzi, niezdolnym do podjęcia twórczej pracy, szarpanym wewnętrznymi sporami i sprzecznościami, tracącym czas na bezpłodne i jałowe dyskusje. Byłby więc organem niezdolnym do opracowania i ustalenia wspólnej linii politycznej [2].

Znaczenie partii politycznych ujawnia się nie tylko w procesie wyłaniania organów przedstawicielskich i nie tylko w toku ich funkcjonowania. Dzięki partiom i za ich pośrednictwem obywatele biorą udział w kształtowaniu woli państwowej. Czynią to w ten sposób, że udzielają lub też odmawiają poparcia określonym programom politycznym, wysuniętym w wyborach przez poszczególne partie. Jest to zatem jeden z najważniejszych, możliwych do zastosowania środków, zezwalających jednostkom na uzyskanie wpływu na władzę państwową i na kierunek działalności rządu, na ujawnianie opinii.

We współczesnych ustrojach demokratycznych jedynie partie polityczne stwarzają możliwość organizowania wyborców w zdolne do podjęcia działalności politycznej grupy. Partie stają się więc instrumentem, za pomocą którego klasy społeczne mogą wyrażać swą wolę i podejmować decyzje polityczne. Stąd też słuszne jest określenie głoszące, że partie polityczne są „organami twórczymi dla wszystkich innych organów" [3]. Bez tych ugrupowań klasy społeczne nie mogłyby oddziaływać skutecznie na sprawy państwa. Jednostka pozostająca w izolacji nie może uzyskać wpływu na proces powstawania woli państwowej. Może to uczynić tylko w ramach organizacji skupiającej jednostki o zasadniczej zgodności interesów politycznych i klasowych wyrażonych w programie partii. Pomiędzy jednostkę a państwo wchodzi więc stronnictwo polityczne jako zorganizowany reprezentant interesów określonej grupy lub klasy społecznej. Stąd też, w miarę rozwoju życia społecznego, mamy do czynienia z powstaniem państwa partyjnego, czyli „systemu politycznego, którego ośrodek stanowią rządy i reprezentacje ludowe opierające się na partiach politycznych" [4].

---

[2] Por. K. Grzybowski: *Demokracja angielska*. r. 1946, s. 34 oraz J. Szreniawa: *Polskie Stronnictwa Polityczne*. Poznań 1921, s. 3—4.

[3] G. Radbruch: *Handbuch des Deutschen Staatsrechts*. t. I, r. 1930, s. 288. cyt. za J. Federer: *Die Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, w wydawnictwie Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart, r. 1954, s. 44.

[4] O. Stammer: *Politische Soziologie*, w wydawnictwie Soziologie, r. 1955, s. 282.

Stronnictwa polityczne ułatwiają więc kontakt między częściami składowymi społeczeństwa (klasami, warstwami społecznymi), a jego reprezentacją polityczną (organem przedstawicielskim) i mechanizmem państwa. Skupiając jednostki, w oparciu o wspólny program działania, partie całkują je, koordynują ich działalność wobec problemów życia politycznego i dzięki temu wyzwalają poważne siły społeczne.

Partie polityczne wyrażają swe cele i dążenia w programie stanowiącym ważny akt polityczny, zawierającym hasła, pod którymi skupiają się członkowie danego ugrupowania. Partia — jako reprezentant klasy społecznej, w interesie tej klasy zmierza do uzyskania wpływu na władzę państwową, konkretyzuje i wysuwa pewne idee polityczno-prawne. Jest zatem czynnikiem formującym idee polityczno-prawne wyrażające interes określonej klasy, które w przypadku dojścia do władzy zamierza zrealizować. Dzięki temu klasa społeczna może uzyskać wpływ na władzę państwową.

Partie występują jako siła napędowa, jako motor działania zarówno społeczeństwa, jak i państwa. Stronnictwo jest motorem działania społeczeństwa, gdyż kształtuje jego opinie, wciąga masy do podejmowania czynności niezbędnych dla społeczeństwa i państwa, pobudza energię mas do realizacji określonych zadań, jest ośrodkiem opracowującym strategię i taktykę klasy dotyczącą kierunku rozwoju społeczeństwa. Partia daje koncepcje porządku społecznego i politycznego w państwie i jest zarazem wychowawcą, propagatorem popularyzującym swe cele wśród społeczeństwa, skupiającym masy do walki o ich realizację.

Partia polityczna jest jednocześnie motorem działalności państwa, gdyż aktywność swą rozwija w łonie organów państwowych, przede wszystkim w łonie organów przedstawicielskich, za pomocą których wywiera wpływ i uruchamia inne organy [5].

Partie polityczne spełniają więc podwójną rolę. Z jednej strony ułatwiają one jednostkom o podobnych celach i dążeniach politycznych oraz interesach klasowych realizację wspólnego programu działania, koordynują ich działalność i skierowują ją w jedno łożysko świadomie wybrane w celu zdobycia władzy państwowej i sprawowania państwowego kierownictwa społeczeństwem. Z drugiej zaś strony, stanowiąc produkt rozwoju życia społecznego i pozostając z nim w ścisłym związku, reagują z kolei na zjawiska i stosunki społeczne, twórczo oddziaływają w określonym kierunku, zgodnym z interesem klasy społecznej, w imieniu której występują. Tak więc partia przewodzi masom, wychowuje wyborców, kształtuje ich poglądy i wolę, wyjaśnia sytuację polityczną.

---

[5] Por. G. Burdeau: *Traité de science politique*. t. I, 1949, s. 427.

Podkreślając podwójną rolę partii politycznych, niektórzy porównują te ugrupowania do naczyń krwionośnych istniejących w organizmie politycznym społeczeństwa, umożliwiających krążenie idei i dążeń w obydwu kierunkach [6], ułatwiających ujawnianie się opinii publicznej.

Instytucja partii politycznych mocno się zakorzeniła we współczesnych społeczeństwach. Wielu autorów uważa istnienie tego rodzaju ugrupowań za kamień węgielny demokracji. Partie bowiem stanowią środek służący rozpowszechnianiu i obronie idei i opinii jednostek [7], stanowią instrument umożliwiający klasom prowadzenie walki i zdobycie wpływu na zbiorowość, na władzę państwową.

DEFINICJA PARTII POLITYCZNEJ

Istnieje we współczesnych społeczeństwach wielka różnorodność organizacji i stowarzyszeń społecznych, politycznych, które za cel swej działalności obrały prowadzenie pracy polityczno-wychowawczej w określonym kierunku, w oparciu o pewne ugrupowania jednostek, posiadających podobne cele, dążenia i poglądy. Ugrupowania te występują z reguły w formie zorganizowanej i prowadzą stałą działalność. Będą to różnego typu stowarzyszenia polityczne, społeczne, zawodowe, młodzieżowe, kobiece itp. Wachlarz tych organizacji obejmuje także i partie polityczne, które stanowią ugrupowania polityczne *sui generis*. Jest to zatem specyficzny rodzaj organizacji, odróżniający się w sposób istotny od innych ugrupowań. Tak więc spośród szerokiego wachlarza organizacji politycznych należy wyodrębnić ugrupowania o specyficznych celach i zadaniach, zwane stronnictwami politycznymi, bądź partiami [8].

Cech wspólnych wszystkim organizacjom politycznym jest wiele. Łączy je podobna z reguły struktura organizacyjna, ideologia, wiele z nich ma podobne poglądy na aktualne problemy polityczne itp. Jednakże ugrupowania zwane partiami wyodrębniają się w sposób zdecydowany dzięki swym specyficznym celom i zadaniom. Partia polityczna nie może być jedynie ugrupowaniem jednostek, pewnym zespołem ludzi, których łączy tylko podobieństwo poglądów politycznych. Nie może też być wy-

---

[6] Zob. J. Hersch: *Polityka i rzeczywistość*. Paryż 1957, s. 143—44.

[7] Zob. H. Kelsen: *O istocie i wartości demokracji* Warszawa s. 27. J. Hersch: *Polityka i rzeczywistość*. j. w., s. 142.

[8] Terminy partia i stronnictwo stosuję wymiennie, ponieważ treść ich jest identyczna. W żadnym innym języku, poza polskim, ani w terminologii politycznej nie spotyka się kilku różnych terminów na określenie zjawiska partii politycznej. Zdaję sobie sprawę z niebezpieczeństwa pomieszania pojęć w zestawieniu z utartą terminologią w naszym kraju, gdzie terminem partia określa się PZPR. a mianem stronnictwa ZSL i SD.

łącznie miejscem spotkań ludzi w jednakowy sposób myślących. Taki charakter upodabniałby partie raczej do klubów politycznych niż do ośrodka kierującego działalnością polityczną, zmierzającego do objęcia kierownictwa sprawami państwa i społeczeństwa. Od innych ugrupowań politycznych odróżnia partię jej charakter jako ośrodka inicjującego i kierującego działalnością polityczną swych członków, ugrupowania zmierzającego do zdobycia władzy w państwie w imieniu określonej klasy i do uzyskania kontroli nad działalnością aparatu państwowego [9]. Tego celu nie stawiają przed sobą inne, poza partiami, organizacje polityczne, ideowo-wychowawcze, społeczne, zawodowe itp.

Specyficzny charakter partii winien znaleźć wyraz w definicji, ujmującej najistotniejsze cechy tej organizacji. Literatura naukowa i polityczna, dotycząca problematyki partii, jest stosunkowo bogata, zawiera też wiele definicji tych instytucji. Jednakże definicje te są bardzo różnorodne, wykazują braki, niepełność, często jednostronność ujęcia i powierzchowność. Brak jest w nich często podkreślenia zasadniczych cech i momentów, które by pozwoliły na wyodrębnienie partii z szeregu organizacji politycznych. Większość tych definicji cechuje aklasowość spojrzenia na instytucję partii, niedostrzeganie, bądź też wyraźna próba ukrywania stojących poza nimi klas społecznych, których interesy determinują program i ideologię, cele i dążenia tych ugrupowań. Autorzy tych definicji uwypuklają pewne momenty, inne usuwają na plan dalszy, w zależności od tego, z jakiego punktu widzenia podchodzą do badania zagadnień. Doprowadza to do wypaczania rzeczywistego charakteru i istoty partii, do wypaczania ich roli i znaczenia w ustroju politycznym.

Wielu autorów w swoich różnorodnych definicjach podkreśla często jeden tylko element, mający służyć za podstawę wyodrębnienia partii spośród innych organizacji politycznych. W ten sposób określa partię polityczną m. in. Beniamin Constant stwierdzając, że jest to „zjednoczenie ludzi wyznających tę samą doktrynę polityczną" [10]. Takie ujęcie partii nie ukazuje ich istoty i nie stanowi podstawy wyodrębnienia i odróżnienia nie tylko od innych ugrupowań politycznych, ale i od wszelkich organizacji, które za podstawę zjednoczenia swych członków przyjmują określoną doktrynę. Co więcej, definicja powyższa nie podkreśla ważnego elementu jakim jest moment organizacji, bez którego ugrupo-

[9] Por. F. Lachenal: *Le parti politique*. Basel 1944, s. 68, 274 i in.

[10] Cytuję za G. Burdeau: *Traité*... j. w. s. 424. W podobny sposób określa partię Disraeli traktując ją „jako zorganizowaną opinię" oraz Burke definiując ją jako „zespół ludzi zjednoczonych dla kierowania wspólnym wysiłkiem sprawami narodowymi wedle pewnej zasady myślowej, co do której wszyscy się zgadzają". Cytuję za Z. Baumanem: *O potrzebie socjologii partii*. „Myśl Filozoficzna", r. 1957, z. 2, s. 17.

wanie nie jest w stanie prowadzić żadnej działalności. Natomiast wszelka zorganizowana praca, prowadzona przez różne ugrupowania i to zarówno polityczne, jak też społeczne, zawodowe, religijne itp. opiera się na wyznawanej przez członków organizacji, określonej doktrynie [11]. Partia w ujęciu B. Constanta nie różni się od innych stowarzyszeń politycznych. W sytuacji tej odpada też możliwość badania instytucji partii oraz jej roli na tle bardzo ważnego problemu jakim jest kwestia władzy państwowej. Jednocześnie odpada możliwość badania roli partii w procesie kierowania rozwojem społeczeństwa.

Za niewystarczającą należy uznać również definicję M. Duvergera, który podkreśla, że partie współczesne „charakteryzuje przede wszystkim ich anatomia" [12]. Także i tę próbę wyodrębnienia partii z masy organizacji politycznych, w oparciu o moment organizacji, uznać należy za niewystarczającą z tego względu, że w miarę rozwoju i koncentracji życia społecznego wszelka działalność ludzka możliwa jest do przeprowadzenia tylko przy wykorzystaniu czynnika organizacji. Stąd też do struktury partii politycznej upodobniają swą strukturę inne ugrupowania społeczno-polityczne np. organizacje młodzieżowe, zawodowe itp. Zwracanie zatem uwagi na jeden tylko czynnik strukturalno-organizacyjny, z pominięciem innych kwestii, musi doprowadzić w konsekwencji do błędnych wniosków [13].

Inne definicje wysuwają moment posiadania przez partię, stanowiącą pewien zespół ludzi, określonego programu polityczno-społecznego czy gospodarczego [14], co przecież również nie jest wyłączną właściwością partii politycznych. Wszak wszelkiego rodzaju ugrupowania jednoczą ludzi na podstawie określonego programu, a do jego realizacji zmierzają wysiłki całej organizacji, nie tylko politycznej, i wszystkich jej członków.

---

[11] G. E. Laveau nie zgadza się z tezą, iż partia powołana jest do tworzenia doktryny. Doktryna jest jej oczywiście potrzebna, lecz partia bierze ją z zewnątrz i to tylko pewne, główne, podstawowe zasady, dokonując przy tym pewnych transformacji. Dlatego też Laveau określa partię jako „użytkownika, a nie twórcę" doktryny. G. E. Laveau: *Définition du parti politique*. Esprit 1958, z. 1, s. 48. Por. też s. 61, gdzie Laveau przestrzega przed przecenianiem kwestii ideologicznych i doktrynalnych.

[12] M. Duverger: *Les partis politiques*. Paryż 1951, s. IX—X.

[13] Por. G. E. Laveau: *Partis politiques et réalité sociale*. Paryż, 1953, s. 8.

[14] L. Kulczycki w pracy: *Nauka o państwie* określa partię polityczną jako „pewien związek ludzi, złączonych na podstawie określonego programu politycznego, społecznego czy gospodarczego", s. 70.

Za cechę charakterystyczną partii uznają niektórzy zjednoczenie osób posiadających jednakowe „przekonania polityczne”[15]. I tego momentu nie można uznać za wystarczający, ponieważ jednostki o podobnych przekonaniach łączą się nie tylko w partie i nie tylko w ich ramach prowadzą działalność. Wspólne przekonania polityczne są podstawą powstania i funkcjonowania różnych, nie tylko partyjnych, organizacji politycznych (np. organizacji młodzieżowych, zawodowych, istnieją przecież w niektórych państwach kapitalistycznych różne centrale związkowe).

Spotyka się w literaturze także inne, pełniejsze określenia zawierające więcej niż jeden element[16]. Cechą wspólną tych definicji jest to, że wysuwają one szereg elementów składających się na całość. Wśród nich znajdują się: podkreślenie dobrowolności przystąpienia do związku, dążenie do osiągnięcia za pośrednictwem organizacji podobnych celów, potrzeba zastosowania czynnika zorganizowania, wspólność poglądów na pewne zasadnicze kwestie z dziedziny politycznej i społecznej, wyrażone w programie. Opierając się na wymienionych elementach i cechach można już pokusić się o pełniejszą

---

[15] Cz. Znamierowski w pracy: *Wiadomości elementarne o państwie* stwierdza, że „przekonania polityczne są podstawą wyodrębnienia w społeczności państwowej trwale istniejących grup zwanych partiami, lub stronnictwami, w które się łączą ludzie o przekonaniach podobnych” Poznań 1948, s. 53.

[16] Dotyczy to określeń podanych przez: J. Hersch, która w pracy: *Polityka i rzeczywistość* podkreśla: „Partia nie jest niczym innym niż dostatecznie dużą grupą ludzi, dążących do zbliżonych celów w polityce, co pozwala im zawrzeć przymierze. I odwrotnie, każde ugrupowanie obywateli, utworzone z zamiarem dążenia w polityce do wspólnych celów, jest partią, niezależnie od nazwy”. s. 124. Na podobnym stanowisku stoją: A. Berger, który w swych *Studiach politycznych* daje takie określenie partii „Stronnictwem lub partią polityczną nazywamy grupę obywateli hołdującą wspólnym poglądom na cele i zadania państwa wzięte w ich całości”. (Lublin 1927, s. 59), i A. Kostyrka wg którego „partią, czyli stronnictwem politycznym nazywamy zrzeszenie osób, wyznających mniej więcej jednakowe poglądy z dziedziny politycznej i społecznej, które ułożone w pewien system stanowią program partii”. Zob. *Ogólny zarys organizacji stronnictw politycznych oraz Związków Zawodowych w Polsce.* Kielce 1930, s. 6; Podobny pogląd uznaje A. Deryng, który w pracy: *Prawo polityczne* pisze „Pod pojęciem partii politycznej należy rozumieć grupę osób zorganizowaną w ramach obowiązujących przepisów prawa, mającą program i określony cel działalności politycznej”. Fribourg 1943, cz. III: s. 36. Cyt. za L. Wierczyński: *Le parti politique et l'élection proportionelle.* r. 1945, s. 19; oraz S. Wójcik, który stwierdza, że dla „istnienia i rozwoju stronnictwa politycznego w prawdziwym ustroju demokratycznym niezbędne są przede wszystkim trzy podstawowe elementy: program, wyznawcy tego programu, czyli członkowie stronnictwa i sprawnie działająca organizacja, zdolna skupić swych zwolenników i odpowiednio do swych wpływów w masach oddziaływać na kształtowanie życia danego społeczeństwa. *Organizacja w terenie.* „Chłopski Sztandar”, r. 1946, nr 3, s. 5.

charakterystykę tych ugrupowań. Jednakże i te momenty nie wystarczają, nie pozwalają wyodrębnić partii i ukazać jej istoty.

Dobrowolność przynależności do organizacji jest cechą właściwą nie tylko partiom politycznym, ale jest niezbędnym warunkiem istnienia każdego stowarzyszenia. Również dążenie członków do osiągnięcia zakreślonych wspólnie celów jest charakterystyczne i dla innych organizacji i stowarzyszeń zarówno politycznych, jak i religijnych, zawodowych, kulturalnych itp. Podobnie i takie momenty jak wspólnota poglądów i posiadanie przez organizację programu działania występują w innych, nawet niepolitycznych, organizacjach, działających we współczesnych społeczeństwach.

Na moment bardzo istotny, oddający specyfikę stronnictw zwraca uwagę w literaturze polskiej i obcej wielu autorów, którzy jednakże pomijają inne ważne cechy. Tym istotnym momentem jest dążenie partii politycznej do zdobycia władzy w państwie lub też przynajmniej do uzyskania na nią wpływu [17].

---

[17] Tę cechę charakterystyczną partii politycznej podkreśla szereg autorów. I tak J. Jellinek przyznaje, że naturalnym dążeniem każdej partii jest dojście do władzy lub też jej utrzymanie. *Ogólna nauka o państwie.* Warszawa 1921, s. 120; P. Arrighi stwierdza, że „w państwie współczesnym partie walczą nie tylko w imię zasad politycznych, uprzednio sformułowanych ale o władzę. Partia, która prowadzi kampanię wyborczą tylko w imię zasad politycznych nie będzie partią polityczną, lecz stowarzyszeniem propagującym określone idee". *Le statut des partis politiques.* Paryż 1948, s. 2:, H. Kelsen podkreśla, że partie są to organizacje polityczne, które „skupiają ludzi tych samych przekonań w celu zapewnienia im wpływu na stosunki publiczne". *O istocie i wartości...* j. w. s. 26; F. Goguel określa partię jako „ugrupowanie zorganizowane dla uczestniczenia w życiu politycznym w celu zdobycia częściowej lub całkowitej władzy i urzeczywistnienia przewagi idei oraz interesów swych członków". *Politique.* r. 1947, s. 685; G. Burdeau zaznacza, że przy rozpatrywaniu kwestii istoty partii politycznej należy kłaść akcent na dążenie partii do zdobycia władzy. *Traité...* j. w. t. I, s. 425. Na tym stanowisku stoją także: Sulzbach, który w pracy *Politische Parteien w Handwörterbuch der Soziologie* pisze „Gdy mówimy o partiach w ogóle, mamy na myśli takie zrzeszenia osób, które posiadają podobne poglądy co do tego, jak należy ukształtować życie państwa i społeczeństwa, i które organizują się po to aby postulaty wynikające z tych poglądów zrealizować przez zdobycie władzy państwowej albo chociażby przez uzyskanie wpływu na politykę państwa". Cyt. za W. Bagiński: *Podstawy organizacyjne zjednoczonej partii.* „Przegląd Socjalistyczny" r. 1948, nr 7—8, s. 15: Kunwald definiuje partię jako stowarzyszenie jednostek mających na celu wywieranie wpływu na sprawy publiczne. *Uber den eingentlichen Grundgedanken des proportionalen Wahlsystem.* Wien 1906. Cyt. za L. Wierczyński: *Le parti politique...* j. w., s. 18; O. Koellreuter podkreśla, że cechą charakterystyczną partii jest to, że „jest ona nie tylko wspólnotą przekonań, że nie tylko stawia określony program o jednolitym światopoglądzie, lecz że jest ona związkiem walki, który przy pomocy swej organizacji stara się

W dążeniu do zdobycia władzy państwowej najpełniej wyraża się istota i charakter partii politycznych jako organizacji specyficznych, szczególnego rodzaju. Partia jest organizacją polityczną, ponieważ zmierza do osiągnięcia swych celów przy pomocy środków politycznych, przy pomocy politycznego oddziaływania na społeczeństwo. Partia oddziaływa na społeczeństwo w celu uzyskania jego poparcia w dążeniu do zdobycia władzy państwowej i realizacji swego programu za pośrednictwem decyzji wydanych z jej inspiracji przez organy państwa. Partia dąży więc do realizacji swego programu przy pomocy mechanizmu państwa. Ta cecha charakterystyczna stanowi o szczególnym obliczu i zadaniach partii politycznej.

Mówiąc o partiach, ich szczególnym charakterze i zadaniach, należy zwracać uwagę na jeszcze jeden moment, którego w żadnym wypadku nie można pomijać. W skład różnych organizacji politycznych wchodzą jednostki o podobnych poglądach, uwarunkowanych klasową przynależnością, a przede wszystkim klasowym interesem członków. Dotychczasowe określenia partii politycznych zupełnym milczeniem pomijały kwestię klasowości omawianych instytucji politycznych. Warunkiem zaś, od którego zależy prawidłowość oceny charakteru, roli i znaczenia oraz funkcji społecznej partii, jest zbadanie i określenie jej klasowego oblicza.

osiągnąć swe cele polityczne". Wg niego partia dąży do zdobycia władzy państwowej. *Die politischen Parteien im modernen Staate*. 1928, s. 10. W. Burckhandt określa partię jako „ugrupowanie osób, które mają na celu utrzymanie lub zmianę istniejącego porządku prawnego". *Über die Berechtigung der politischen Parteien*, w Politisches Jahrbuch der Eidgenossenschaft, vol. 28, s. 141. Cyt. za L. Wierczyński: *Le parti politique*... j. w. s. 18. Te same momenty podkreślają: Z. Wachlowski, który określa partię jako „grupę obywateli, zmierzającą drogą konstytucyjną przez wybór swych członków do ciał przedstawicielskich i ich udział w rządzie, do uzyskania decydującego wpływu na kierunek polityki państwa w najszerszym tego słowa znaczeniu i do utrzymania się przy tym wpływie". *Stronnictwa polityczne w państwie współczesnym*. r. 1939, s. 3—4; L. Wierczyński przyznaje, że istotnym elementem partii jest tendencja do uzyskania wpływu na władzę państwową i dodaje, że partia jest ugrupowaniem osób, które „dąży do uzyskania wpływu na skład parlamentu i przez to samo na tworzenie się woli państwa". *Le parti politique*... j. w., s. 19; Wg K. M. Pospieszalskiego „partia polityczna jest grupą, której członków łączy wspólne zapatrywanie na rządzenie państwem i wspólna dążność do tego, by zdobyć władzę państwową lub przynajmniej wywrzeć na nią wpływ celem całkowitej lub częściowej realizacji swoich poglądów". *Partie polityczne w prawie polskim na tle ustawodawstw innych państw*. Sprawozdania Poznańskiego Tow. Przyjaciół Nauk za I i II kwartał 1948 r., s. 67—8. Z. Cybichowski przez stronnictwo polityczne rozumiał grupę ludzi, która posiada „wspólny program polityczny dotyczący zadań państwowych... Każda partia powinna mieć program umożliwiający jej objęcie rządów

Nieliczne tylko definicje podkreślają ten moment i zwracają uwagę na klasowość partii politycznych. Dotyczy to w szczególności autorów burżuazyjnych, którzy niechętnie uznają klasowy charakter partii, a tym bardziej niechętnie podkreślają ten moment w definicji. Charakterystyczne jest w tym względzie stanowisko Zygmunta Balickiego[18]. Mianem partii politycznej określa on tylko takie ugrupowanie, które uwzględnia potrzeby i interesy całości, które zatem występuje w interesie całości. Natomiast ugrupowanie polityczne wysuwające i uwzględniające jedynie własne interesy grupy (klasowe, zawodowe, terytorialne, czy wyznaniowe) i przeciwstawiające je interesom i potrzebom całości nazywa nie partią, lecz frakcją.

W polskiej literaturze moment klasowości partii politycznych podkreślają m. in. Z. Gross i F. Gross określając partię: „jako dobrowolnie zorganizowaną część klasy (z jednostkami pozaklasowymi), która chroni jej interesy i jest środkiem do uzyskania ostatecznego celu, którym jest urzeczywistnienie pewnego ideału społecznego przez zdobycie wpływu na państwo, gminę lub inny organ władzy oparty na przymusie należe-

---

w państwie". *Encyklopedia podręczna prawa publicznego.* t. II, s. 999. S. Estreicher partią polityczną nazywa „grupę ludzi związanych ze sobą wspólnością przekonań w rzeczach publicznych i dążących do osiągnięcia władzy dla urzeczywistnienia swych politycznych celów". *Walka z partyjnictwem.* Kraków 1929, s. 3. Wg A. Hertza „stronnictwo polityczne jest grupą celową, która powstała dla zdobycia władzy lub przynajmniej dla uzyskania wpływu na władzę czy osiągnięcia udziału we władzy". *Militaryzacja stronnictwa politycznego.* Warszawa 1936, s. 22. Por. tegoż autora *Amerykańskie stronnictwa polityczne.* Paryż 1957, s. 10. S. Kader określa partię „jako zorganizowaną grupę obywateli, która wyznaje jednakowe zasady polityczne i która działając jako zjednoczenie polityczne, stara się kierować rządem. Główne zadanie każdej partii polega na urzeczywistnianiu swych własnych poglądów i wpływaniu na politykę". *Partie polityczne w rządach.* Wilno 1926, s. 2:, H. A. Bone podkreśla, że „podstawowym motywem każdej wielkiej partii jest zagarnięcie kontroli nad rządem i współzawodnictwo między dwiema partiami jest raczej walką o władzę niż współzawodnictwem rywalizujących zasad". Cyt. za Z. Baumanem: *O potrzebie socjologii partii,* j. w. s. 18. Dążenie partii do zdobycia władzy, stanowiące jej istotną cechę odróżniającą partie polityczne od innych organizacji politycznych podkreśla G. E. Laveau stwierdzając, że „specyficzną i istotną funkcją partii politycznej jest zdobycie władzy państwowej... lub przynajmniej uzyskanie wpływu na władzę". *Definition...* j. w., s. 56—7. Na tymże stanowisku stoją M. Weber (por. O. Koellreuter: *Die politischen Parteien...* j. w., s. 34) oraz R. Lecourt: *Rôle des partis dans la vie politique.* „Les Cahiers politiques", Avril 1946 s. 28. jak również C. Poniecki: *Partia polityczna, jej cele, zadania i taktyka.* „Chłopski Sztandar", r. 1945, nr. 12, s. 2.

[18] Z. Balicki: *Parlamentaryzm, zarys socjologiczny.* Lwów — Warszawa 1900, t. II, s. 131.

nia doń organizacji społecznych"[19]. Klasowość partii politycznych podkreślają także K. Grzybowski[20] i S. Chodak[21].

Dostrzeganie klasowości stronnictw politycznych jest rzeczą niezmiernie ważną. Poza walką partii, należy widzieć walkę klas, walka partii stanowi przejaw walki klas. Nauka burżuazyjna szczególnie gorliwie stara się ukrywać klasowy charakter partii, posługując się w tym celu różnymi środkami, między innymi odpowiednią systematyzacją stronnictw, dzieląc je na partie „światopoglądowe" i „klasowe". W ten sposób burżuazja stara się zamaskować klasowy charakter tzw. partii „światopoglądowych".

Z dotychczasowych rozważań wynika, że jako niezbędne elementy w definicji partii politycznej winny znaleźć się następujące momenty:

a) te, które są wspólne wszystkim organizacjom politycznym i stanowią ich *genus proximum*. Do rzędu tych elementów zaliczyć należy moment organizacji, bez którego nie do pomyślenia jest jakakolwiek praca zbiorowa, a tym bardziej działalność partii politycznej, dobrowolność zrzeszania się jednostek, klasowy charakter ugrupowania widoczny w mniejszym lub większym stopniu, ale dostrzegalny zarówno w programie, jak i w składzie socjalnym członków, a przede wszystkim w jego praktycznej działalności, wreszcie wspólny program polityczny działania, stanowiący podstawę zrzeszania się jednostek o podobnych poglądach na zagadnienia polityczne i społeczne kraju, i

b) cechy stanowiące *differentia specifica*, a polegające na tym, że ugrupowanie polityczne w oparciu o program polityczny dąży do realizacji swych celów w drodze walki o zdobycie władzy państwowej lub przynajmniej o uzyskanie wpływu na działalność rządu i aparatu państwowego.

Przyjmując powyższe elementy można scharakteryzować partię polityczną jako zorganizowaną grupę osób, stanowiących najaktywniejszą część klasy, dobrowolnie zrzeszonych, wyznających podobne zasady polityczne wyrażone w programie, stanowiącym podstawę działalności zmierzającej do zdobycia władzy w państwie i zrealizowania swych dążeń.

Stronnictwem politycznym jest więc tylko taka organizacja, która dąży do realizacji swych postulatów poprzez uzyskanie wpływu na działalność aparatu państwowego. Dążenie do realizacji pewnych postulatów, wysuwanych przez grupę społeczną, w inny sposób, np. w drodze propagandy, poprzez prasę, apele, odczyty, wiece itp., nie czyni danej grupy

---

[19] Por. Z. Gross i F. Gross: *Socjologia partii politycznej.* r. 1946, s. 20—21.

[20] K. Grzybowski: *Polskie prawo państwowe.* Kraków 1951, s. 63.

[21] S. Chodak: *Pojęcie partii politycznej...* j. w., s. 174—5.

partią. Z tego też względu nie można traktować jako stronnictwa, ani też jako jego reprezentanta na terenie parlamentu, działającego w Sejmie Ustawodawczym, wybranym w r. 1947, Klubu Katolicko-Społecznego, ani też istniejącego w Sejmie PRL II kadencji koła posłów katolickich Znak. Z podobnych względów nie można uznać jako stronnictwa stowarzyszenia Pax. Zarówno bowiem Pax, jak i Znak nie zmierzają do organizowania partii politycznej, ani do przekształcenia się w nią. Instytucje te posiadają wprawdzie określoną ideologię, ale nie mają organizacji, przede wszystkim w terenie, nieodzownej dla partii, nie posiadają władz obieranych, statutu, sprecyzowanego programu politycznego. Współuczestniczą w budowie nowego ustroju, nie dążąc do zdobycia władzy w państwie.

Istniejące w terenie kluby katolickie nie są też bynajmniej terenowymi organizacjami partyjnymi, lecz stanowią kluby dyskusyjne, nie mające nic wspólnego z organizacją partyjną, z partyjnością.

Co więcej, wymienione instytucje nie posiadają za sobą poparcia jakiejś określonej, w sensie klasowym, grupy społecznej. Biorą one udział w budownictwie socjalizmu, ale działając niejako w stanie wyższej konieczności. Założenia socjalizmu nie wynikają bynajmniej z ideologii wyznawanej przez te instytucje. Jednakże instytucje te wychodzą z założenia, że skoro społeczeństwo, a w tym i wierzący, buduje socjalizm, to należy włączyć się do tej akcji i dorzucić swój udział.

Działalność tych instytucji katolickich zmierza do rozwijania aktywności zgodnej z nastrojami i opinią pewnych kół społeczeństwa. Stąd też stanowią one, nie będąc partiami politycznymi, formy umożliwiające ujawnianie się opinii publicznej.

PARTIA POLITYCZNA A KLASA SPOŁECZNA

Rozwój stosunków produkcji, zmiany w strukturze społeczno-gospodarczej wprowadzone przez kapitalizm, narastające nowe sprzeczności i konflikty społeczne powodowały stały wzrost zrozumienia, iż przynależność jednostki do określonej klasy społecznej determinuje jej interesy, poglądy, cele i dążenia polityczne. Stąd też walkę o realizację swych interesów mogą jednostki prowadzić tylko wspólnie, w oparciu o wspólne interesy klasowe. To tłumaczy zjawisko masowego powstawania partii politycznych na przełomie XIX i XX wieku. Partie, których związki z klasami społecznymi stają się coraz bardziej widoczne, stanowią reprezentację polityczną interesów poszczególnych klas.

Stronnictwo polityczne grupuje w swych szeregach najbardziej aktywnych członków określonej klasy społecznej, staje się wyrazicielem jej interesów, które reprezentuje przede wszystkim w aspekcie politycznym. Nie wynika bynajmniej z tego wniosek, że wchodzą tu w grę jedynie i wy-

łącznie interesy polityczne. Przeciwnie, partia broni także interesów gospodarczych swej klasy, jak również występuje w obronie jej pozycji intelektualno-kulturalnych. Jednakże w centrum jej uwagi znajdują się interesy polityczne.

Stwierdzenie, że stronnictwo występuje jako reprezentant klasy społecznej, który wyraża jej interesy polityczne oznacza, że partie wysuwają postulaty polityczne na czoło swych programów. Walczą one o prawa polityczne klasy, o uzyskanie władzy państwowej w jej imieniu, co stanowi z kolei klucz do realizacji programu w innych także dziedzinach życia społecznego w drodze wykorzystania mechanizmu państwa. Partia polityczna występuje więc jako narzędzie w rękach klasy społecznej umożliwiające jej zdobycie władzy państwowej.

Określenie wreszcie stronnictwa politycznego jako czynnika reprezentującego interesy klasy społecznej w aspekcie politycznym oznacza, że w wachlarzu środków i metod działania stosowanych przez partię, prym wiodą i wysuwają się na czoło środki o charakterze politycznym. Chodzi tu przede wszystkim o środki służące oddziaływaniu na zewnątrz, na całe społeczeństwo. Rzecz idzie bowiem o odpowiednie uformowanie politycznego oblicza społeczeństwa, albo jego części, poprzez oddziaływanie na kształtowanie się świadomości politycznej obywateli, ich poglądów itp. Tego rodzaju środki działania odgrywają w arsenale partii politycznej podstawową rolę, stanowią warunek, od którego zależy skuteczność realizacji zadań politycznych.

Tezy, iż partia jest reprezentantem politycznym interesów klasy społecznej, nie podważa bynajmniej fakt występowania przypadków, kiedy kilka stronnictw, oczywiście na różny sposób, w różnym zakresie, czy też przede wszystkim w oparciu o interesy różnych grup, reprezentuje interesy jednej i tej samej klasy, (kiedy swą działalność rozwija w obrębie tej samej klasy). Co więcej, w państwach kapitalistycznych regułą jest brak monopolu partyjnego na reprezentowanie interesów poszczególnych klas. Sytuację komplikuje ponadto fakt, że stronnictwa kompromisu klasowego, w tej liczbie także i ugodowe partie robotnicze, mogą w *określonych sytuacjach i tylko przejściowo* reprezentować w pewnym stopniu także doraźne interesy klas uciskanych, w *ogólnym jednak wyniku reprezentują generalny interes burżuazji*.

Powstaje zatem problem, czym wytłumaczyć i gdzie należy szukać przyczyn powodujących powstawanie i utrzymywanie się na terenie jednej i tej samej klasy społecznej kilku partii politycznych. Szukając rozwiązania tego zagadnienia należy brać pod uwagę następujące momenty:

a. Program polityczny każdej z partii działających na terenie tej samej klasy społecznej, poza uwzględnianiem i reprezentowaniem interesu ogólnoklasowego (ze względów programowych identyfikowanego z ogólnopaństwowym), ujmuje i wyraża w bardzo szerokim stopniu szczególne dążenia konkretnej grupy społecznej. Te szczególne dążenia dominują w programie każdej partii, wyrażając np. interesy kapitału rolnego, przemysłowego czy też handlowego. W celu reprezentacji i obrony dążeń tych grup powołują one odrębne partie polityczne. Wiąże się to także z charakterystyczną cechą struktury ekonomicznej kapitalizmu, którą znamionuje stała walka konkurencyjna. W walce tej duże usługi oddaje system kilku partii działających w łonie burżuazji, wyrażających interesy poszczególnych jej grup. System ten stanowi ważny środek umożliwiający osiąganie przez poszczególne grupy określonych celów politycznych.

b. Inna przyczyna powstawania kilku partii działających na terenie jednej klasy wiąże się z narodowościowym charakterem państwa. Fakt ten powoduje w konsekwencji utworzenie kilku partii, których programy, wyrażając podstawowe interesy całej klasy społecznej, akcentują szczególne dążenia i cele grup narodowościowych (por. np. sytuację w Polsce międzywojennej). Również i różnice wyznaniowe powodują powstawanie kilku partii, których programy obok podkreślenia podstawowych interesów całej klasy wyrażają potrzeby i dążenia określonych grup wyznaniowych.

c. Szczególna sytuacja występuje w państwach o zróżnicowanych interesach lokalnych. W tych warunkach powstawanie kilku stronnictw jest spowodowane dążeniem do zaakcentowania specyficznych interesów regionalnych (np. stronnictwa polityczne poszczególnych krajów w Niemczech Weimarowskich).

d. Obok względów natury ekonomicznej, wyznaniowej, narodowościowej mogą również wystąpić jako przyczyny powodujące powstawanie dalszych stronnictw, różne zapatrywania na problemy polityczno-ustrojowe w państwie, stanowiące podstawę wysuwania licznych koncepcji dotyczących różnorodnych form rządu. W warunkach istnienia zgodności interesów politycznych mogą zachodzić różnice poglądów na formy rządu, co z kolei stanowi podstawę powstawania kilku partii politycznych np. monarchistów i republikanów.

e. W rozważaniach genezy kilku partii w obrębie jednej klasy nie można pomijać także momentów historycznych, pozwalających na utrzymywanie się przy życiu kilku stronnictw o identycznym programie politycznym, mimo, że istniejące dawniej różnice programowe, stanowiące podstawę powstania odrębnych partii politycznych uległy zatarciu (por. np. system dwupartyjny Stanów Zjednoczonych A.P.).

f. Powstanie kilku partii na terenie jednej klasy może być również spowodowane rozbijacką działalnością prowadzoną w obrębie istniejącej partii przez obce agentury, dążące w ten sposób do osłabienia zwartości i siły danego ruchu politycznego. Przykładem tego może być powstanie Polskiego Stronnictwa Ludowego w Polsce Ludowej w wyniku rozbicia zjednoczonego ruchu ludowego, zgrupowanego wokół działającego już Stronnictwa Ludowego. Inną przyczyną może być dążenie pewnej grupy działaczy danej partii do zawrócenia z błędnej i zgubnej drogi, na którą kierownictwo partii zaprowadziło reprezentację polityczną klasy (por. dzieje polskiego ruchu robotniczego, powstanie w Polsce Ludowej Polskiego Stronnictwa Ludowego Nowe Wyzwolenie i PSL Lewica).

g. Wreszcie, jeśli idzie o drobne, efemeryczne stronnictwa polityczne, to mogą tu wchodzić w grę momenty personalne, ambicje przywódców itp., co prowadzi do rozbicia ruchu politycznego i powstawania kilku partii w obrębie jednej klasy. Rywalizacja przywódców prowadząca do powstania nowych ugrupowań widoczna jest w Polsce w latach 1918—1931 na przykładzie stronnictw chłopskich.

h. Wielość stronnictw, reprezentujących interesy burżuazji jest m. in. rezultatem, a zarazem potwierdzeniem tego faktu, że nadbudowa w ustroju kapitalistycznym nie jest prostym odzwierciedleniem podłoża społeczno-ekonomicznego. Związek przyczynowy, jaki tu zachodzi, jest złożony i wielostronny, gdyż idea posiada własną sferę samodzielności, stąd też różnolitość i wielość konstrukcji ideologicznych wyjaśnia m. in. istnienie wielu stronnictw politycznych reprezentujących interesy jednej i tej samej klasy społecznej. Wprawdzie klasowość stronnictw nie występuje z jednakowym natężeniem we wszystkich przypadkach, jednakże jest ona wszędzie zarysowana i dostrzegalna, ponieważ każda partia stanowi polityczną reprezentację klasy społecznej. Klasowość widoczna jest nie w składzie socjalnym partii, lecz przede wszystkim w jej programie politycznym, w jej ideologii, jak również w konkretnej działalności praktycznej.

Okres kapitalizmu wolnokonkurencyjnego cechuje stosunkowo słabo zarysowana klasowość stronnictw politycznych. Wynikało to ze słabo jeszcze występujących sprzeczności klasowych w społeczeństwie. Mimo to już w początkach państwa burżuazyjnego uwidacznia się klasowe oblicze partii. Widać to na przykładzie stronnictw angielskich (torysi — partia reprezentująca raczej interesy feudałów i whigowie — przestawiciele burżuazji) oraz amerykańskich (partii demokratycznej i republikańskiej, z których jedna była partią wielkich plantatorów i właścicieli niewolników, druga zaś była przedstawicielką rodzącej się burżuazji) [22].

[22] Por. K. Grzybowski: *Polskie prawo państwowe*. j. w., s. 64.

Jednakże jak długo sprzeczności klasowe były słabo zarysowane, jak długo konflikty społeczne w formacji kapitalistycznej nie występowały z całą ostrością i dopóki istniejące partie polityczne stały w pełni i konsekwentnie na gruncie ustroju kapitalistycznego, tak długo klasowe oblicze stronnictw występowało słabo. W miarę narastania konfliktów społecznych i pogłębiania się sprzeczności w łonie formacji kapitalistycznej, w miarę postępujących zdobyczy klasy robotniczej m. in. na odcinku prawa wyborczego (wprowadzenie zasady powszechności) i znoszenia istniejących ograniczeń, klasowość stronnictw zaczęła występować wyraźniej. Proces ten zachodził tym szybciej i mocniej, im silniej burżuazja musiała bronić swych pozycji klasowych przy pomocy wszelkich dostępnych jej środków i metod.

W doktrynie burżuazyjnej moment klasowości partii politycznych nie jest podkreślany, lecz przeciwnie — jest on ukrywany [23]. Jednakże i w warunkach ustroju kapitalistycznego klasowość stronnictw staje się w pełni widoczna i trudna do zaprzeczenia. Stąd też wielu autorów wyraźnie uznaje klasowy charakter tych ugrupowań [24].

Właściwe ujęcie zagadnienia partii politycznej daje nauka marksistowska, która rolę i funkcję społeczną stronnictw ujmuje w ścisłym

---

[23] Np. G. E. Laveau w pracy *Définition du parti...* j. w. stwierdza: „można wprawdzie wyróżniać partie klasowe, lecz w normalnym ustroju demokratycznym są one skazane na słabość i na niemożność odegrania normalnej roli politycznej". s. 64. Por. tegoż autora *Partis politiques et réalité sociale...* j. w. s. 139.

[24] Na stanowisku tym stoją: Oppenheimer, Lederer, Tönnies (por. S. Chodak: *Pojęcie partii politycznej...* j. w., s. 174), M. Weber, którego cechuje jednak niekonsekwencja, bowiem mimo używania terminu „Klassenpartei" uznaje klasowość tylko tych stronnictw, które określa tym terminem, nie uznając klasowości pozostałych partii politycznych (por. S. Chodak: *Pojęcie partii...* j. w., s. 172), R. Michels przyznaje, że program partii wyraża interesy określonej klasy, mimo, że w skład danej partii wchodzą często jednostki z różnych klas społecznych. Stwierdza on, iż „jest rzeczą milcząco uznaną, że członkowie partii nie należący do klasy, którą dana partia reprezentuje, wyrzekają się interesów osobistych w wypadkach jeśli wchodzą one w konflikt z interesami danej klasy". *Les partis politiques.* Paryż 1914, s. 292. Związek zachodzący między przynależnością klasową jednostek i ich przynależnością partyjną dostrzega F. Lachenal: *Le parti politique.* j. w., s. 190 i in. Fakt, że podziały partyjne stanowią odbicie konfliktów społecznych uznaje J. Hersch: *Polityka i rzeczywistość.* j. w., s. 143. Klasowość partii, w szczególności na odcinku klasy robotniczej dostrzega także M. Duverger: *Partis politiques et classes sociales.* Paryż 1955, s. 20. Wyraźnie podkreśla klasowość partii politycznych A. Hertz, stwierdzając, że „Każde masowe stronnictwo polityczne w społeczeństwie współczesnym i w ramach gospodarki kapitalistycznej ma charakter zdecydowanie klasowy. Odnosi się to w równej mierze do stronnictw, które swój charakter klasowy dobitnie podkreślają, jak i do tych, które stoją na gruncie ideałów ogólno-narodowych"... *Militaryzacja stronnictwa politycznego.* j. w., s. 50.

powiązaniu z walką klasową, toczącą się w łonie społeczeństwa. Tak więc marksistowski pogląd na istotę partii politycznej stanowi rezultat zastosowania systemu i metody materializmu historycznego do badania konkretnego zjawiska społecznego. Omawiając to zagadnienie Lenin stwierdzał wyraźnie, że: „klasami kierują zwykle... partie polityczne, że partiami politycznymi z reguły kierują mniej lub bardziej stałe grupy ludzi cieszących się największym autorytetem..." [25]. Tym samym więc podkreślił Lenin rolę partii politycznych w rozgrywkach klasowych, w walce klas.

Marksizm stawia więc naukę o partiach politycznych na właściwej platformie, dostrzegając w partyjnym podziale społeczeństwa polityczne i ideologiczne odbicie podziału tegoż społeczeństwa na klasy. W partiach zaś nauka marksistowska dostrzega siły kierujące klasami społecznymi w walce o władzę państwową [26].

Partyjny aspekt walki klasowej występuje ze szczególną mocą głównie w tych państwach, w których istnieją masowe i silne partie komunistyczne, prowadzące konsekwentną walkę z partiami burżuazyjnymi. I odwrotnie, tam gdzie partie komunistyczne są słabe, tam też klasowy aspekt walki partyjnej występuje słabiej [27]. Zjawisko to jest w pełni związane z walką klasową. Partia komunistyczna jasno i zdecydowanie formułuje swój klasowy program walki i zmusza partie burżuazyjne do ujawnienia ich rzeczywistego oblicza klasowego. Ponadto, partia komunistyczna prowadząc praktyczną, codzienną walkę polityczną zmusza inne partie do określenia ich pozycji politycznej. Zdecydowana walka partii komunistycznej zmusza partie burżuazyjne do solidarnego współdziałania, co ujawnia ich zasadniczą jedność ideologiczną i polityczną, nadając tym samym walce partyjnej wyraźny aspekt walki klasowej. Dlatego też podejmując ocenę wydarzeń zachodzących w życiu partyjnym należy zawsze ujmować ją w powiązaniu z walką klasową.

Z uwag powyższych wynika, że partie polityczne występują jako polityczne reprezentacje interesów klas społecznych, jako wyraziciele opinii publicznej określonych środowisk. Dlatego też mimo wszelkich mistyfikacji, z poza przeróżnych zasłon wyłania się wyraźnie klasowe oblicze partii politycznych.

Należy się zgodzić ze stwierdzeniem, że nie można upraszczać ogólnej wskazówki o adekwatności systemów partyjnych i klasowego po-

---

[25] W. I. Lenin: *Dziecięca choroba „lewicowości" w komunizmie. Dzieła wybrane.* t. II, s. 687.

[26] Zob. K. Grzybowski: *Polskie prawo państwowe* j. w, s. 64.

[27] Por. S. Chodak: *Pojęcie partii politycznej...* j. w, s. 175.

działu społeczeństwa, przed czym przestrzega Z. Bauman [28]. Zastrzeżenie to jest jednak słuszne tylko częściowo. Istnieją wprawdzie, jak już o tym była mowa, partie polityczne, u których genezy leżą przyczyny nie tylko klasowe. Występują bowiem często przesłanki natury wyznaniowej, narodowościowej, zawodowej, regionalnej itp. Nie oznacza to jednak bynajmniej, że w tym układzie stronnictw przecinających pionowo wszystkie, lub niemal wszystkie klasy danego społeczeństwa, nie można już mówić o klasowym obliczu tych ugrupowań. Przecież różnice wyznaniowe, zawodowe, regionalne itp. kryją i maskują różne interesy klasowe, o czym zapominać nie wolno. Analiza programów tego rodzaju partii politycznych wykazuje, że obok postulatów uwarunkowanych specyficznymi potrzebami i dążeniami poszczególnych narodowości, wyznań itd. występują również bardzo wyraźnie interesy klasowe. Tak więc pionowy podział społeczeństwa przez partie wyznaniowe itp. nie wyklucza i nie zamazuje zupełnie podziału poziomego i nie przekreśla klasowego charakteru partii politycznych. Absolutnie „czystych" klasowo partii, tzn. ugrupowań skupiających tylko i wyłącznie członków jednej klasy społecznej, oczywiście nie ma. Bardzo często jednostki należące do różnych klas społecznych wstępują w szeregi partii, której cele pozostają w jaskrawej sprzeczności z celami i interesami klasy, do której przynależą (tego rodzaju przykładów dostarcza historia partii, wystarczy spojrzeć tylko na historię ruchu robotniczego).

O klasowości partii politycznych świadczy nie jednolita przynależność socjalna członków, lecz jej program polityczny, którego postulaty zostały zdeterminowane interesem określonej klasy społecznej. Decydującym dowodem jest więc program partii i on też, w większym stopniu niż skład socjalny członków, świadczy o klasowym charakterze ugrupowania. Stąd też działająca w Polsce do r. 1937 Narodowa Partia Robotnicza, mimo tego, że w skład jej wchodzili w dużym stopniu robotnicy, nie była partią robotniczą, ponieważ jej program działania był typowym programem burżuazyjnym, stojącym w obronie interesów klas posiadających.

O przynależności do stronnictwa decydują nie tylko obiektywnie istniejące interesy klasowe jednostki, lecz nieraz zupełnie inne czynniki, z których wymienić należy: pogląd na rolę danej klasy społecznej w procesie dziejowym, fałszywa świadomość klasowa, osobliwe połączenie interesów materialnych, pogarda dla klas uciśnionych, stosunek do rządzącej aktualnie grupy stanowiącej część klasy panującej.

---

[28] Z. Bauman: *O potrzebie socjologii partii*. j. w, s. 12.

Związek pomiędzy systemem partii politycznych, a podziałem klasowym społeczeństwa występuje silniej w okresie imperializmu, gdy walka klasowa, a więc i walka między stronnictwami, przybiera ostrzejszy charakter.

Partie polityczne działające w Polsce Ludowej, — poza PPR, PPS i SL, które stały wyraźnie na stanowisku klasowości i wskazywały w imieniu jakich klas występują, — podkreślały swój ponadklasowy, uniwersalistyczny charakter, zmierzając do objęcia swymi wpływami wszystkich warstw i klas społecznych. Uwaga ta dotyczy w pierwszym rzędzie Polskiego Stronnictwa Ludowego, które najszerzej szermowało hasłem ponadklasowości. PSL czyniło to tym szerzej i tym chętniej, im bardziej pragnęło ukryć właściwe swe oblicze, reprezentanta interesów klas posiadających.

Podobne stanowisko, aczkolwiek nie podkreślało tego tak mocno jak PSL, zajmowało Stronnictwo Pracy, a w początkowym okresie istnienia także i Stronnictwo Demokratyczne. Tendencje te w SD odżyły w okresie popaździernikowym, kiedy pojawiły się znów dążenia do przekształcenia SD w partię uniwersalistyczną. Spotkały się one ze zdecydowaną odprawą ze strony kierownictwa Stronnictwa Demokratycznego.

W wyniku przekształceń, które zaszły w polskim życiu politycznym, i w wyniku przeobrażeń dokonanych na przestrzeni okresu istnienia Polski Ludowej, podział partyjny społeczeństwa został w zasadzie dostosowany do aktualnego podziału klasowego.

TYPY PARTII POLITYCZNYCH

Różnorodność spotykanych ugrupowań politycznych, mozaika ich struktury organizacyjnej, doktryn, różne znaczenie w ustroju politycznym, powodowały konieczność podjęcia prób usystematyzowania istniejących partii politycznych, ujęcia ich w pewne grupy. Tego rodzaju prób dokonania podziału przeprowadzono wiele. Stosowano przy tym bardzo różnorodne kryteria, biorąc za podstawę podziału doktryny, organizację, stosunek do rządu, rolę ustrojową itp. Niektóre z tych podziałów posiadają pewną przydatność przy określeniu roli partii w ustroju politycznym, inne natomiast nie przedstawiają żadnej wartości naukowej [29].

[29] Klasyfikację stronnictw politycznych przeprowadzali: F. Rhomer w pracy pt. *Cztery partie* (zob. O. Koellreuter: *Die politischen...* j. w., s. 18—19), A. Berger w pracy *Studia polityczne*. j. w., s. 60 n. A. Kostyrka: *Ogólny zarys organizacji stronnictw politycznych...* j. w., s. 7. T. Selimowski: *Polskie legalne stronnictwa polityczne*. Warszawa 1936, s. 7. A. Hertz: *Militaryzacja stronnictwa politycznego*. j. w., s. 36 i n. O. Stammer: *Politische Soziologie*. j. w., s. 283, M. Weber zob. O. Koellreuter: *Die politischen...* j. w., s. 35, J. Jellinek: *Ogólna nauka o państwie*. j. w., s. 120 i n. J. Belcikowski: *Charaktery-*

Mimo istnienia w literaturze wielu podziałów, mimo podejmowania licznych prób usystematyzowania partii politycznych w poszczególne grupy w oparciu o ustalone kryteria, żadnego z tych podziałów nie można uznać za wystarczający. Cechuje je bowiem jednostronność. Kryteria, stanowiące podstawę omawianych podziałów, obejmowały jedynie jakąś jedną cechę, stąd też nie dawały systemu pogłębionego, przydatnego w pracy nad badaniem roli ustrojowej stronnictw politycznych.

Istniejące współcześnie partie różnią się nie tylko pod względem struktury organizacyjnej, na co zwraca uwagę większość autorów, nie tylko rolą ustrojową, stosunkiem do aparatu państwowego, na co również niektórzy zwracają uwagę, ale różnią się one jednocześnie i to jest bardzo istotne, treścią klasową. Wydaje się więc, że próbę usystematyzowania partii politycznych należy podjąć przyjmując jako kryterium wymienione trzy momenty, pozostające w ścisłym ze sobą związku, w pełni wzajemnie uwarunkowane.

Dokonując przeglądu istniejących stronnictw politycznych można usystematyzować je w oparciu o następujące kryteria:

a) klasowości partii politycznej,

b) funkcji ustrojowo-politycznej, którą ona spełnia,

c) podstawowych cech strukturalno-organizacyjnych.

Pamiętać jednocześnie należy o tym, że treść klasowa partii warunkuje jej funkcję ustrojową, a dla jej realizacji niezbędne jest przyjęcie właściwych zasad organizacyjnych. Np. partia komunistyczna dążąca do zdobycia władzy w wyniku obalenia panowania burżuazji, do odegrania zasadniczej roli ustrojowej, musi być zbudowana we właściwy, szczególny sposób. Bez odpowiedniej organizacji nie jest bowiem możliwa zwycięska walka klasy robotniczej z burżuazją. To wskazuje na ścisły związek wymienionych momentów, ich wzajemne uwarunkowanie i wynikającą stąd potrzebę łącznego uwzględniania. W konsekwencji należy stwierdzić, że funkcja ustrojowa i zasady organizacyjne partii politycznej, występujące w jej budowie, uwarunkowane są treścią społeczno-polityczną tych instytucji, a więc treścią klasową [30], czyli tym czynnikiem, który

styki i programy stronnictw politycznych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Wyd. II, Warszawa 1923, s. 4. Z. Balicki: *Parlamentaryzm...* j. w., t. II, s. 138. F. J. Stahl: *Współczesne partie polityczne w państwie i kościele,* zob. O. Koellreuter: *Die politischen...* j. w., s. 25 i n. Bluntschli: *Charakter i sens partii politycznych.* Zob. O. Koellreuter: *Die politischen...* j. w., s. 24 i n. Z. Gross i F. Gross: *Socjologia partii...* j. w., s. 44 por. też s. 23 i 56. M. Duverger: *Les partis politiques.* Paryż 1951, s. 233 i *Les régimes politiques.* Paryż 1948, s. 43 oraz G. E. Laveau: *Partis politiques et réalité sociale...* j. w., s. 51 i inni.

[30] Dialektyczną jedność ideologicznych i organizacyjnych podstaw partii podkreśla M. Manelli: *O istocie i rozwoju państw ludowo-demokratycznych.* r. 1954, s. 31.

był pomijany. Stanowi to zresztą cechę charakterystyczną współczesnych tendencji. Z. Bauman podkreśla, że obecnie w centrum uwagi socjologów znajduje się związek, który zachodzi między strukturą, a funkcją partii. Również Z. Bauman stoi na stanowisku, że głównym kryterium jednorodności lub odmienności różnych partii politycznych stają się obecnie podobieństwa lub rozbieżności nie doktrynalne, lecz strukturalne [31]. Ze stanowiskiem tym zgodzić się nie można, gdyż prowadzi ono w konsekwencji do wniosków zupełnie fałszywych, takich jak utożsamianie partii faszystowskich i komunistycznych, co dość często spotyka się np. w literaturze francuskiej.

Stosując przedstawione kryteria podziału, można wyodrębnić trzy typy partii politycznych:

a) stronnictwa parlamentarno-burżuazyjne,
b) partie faszystowskie,
c) partie marksistowsko-leninowskie.

Partia typu parlamentarnego

Stronnictwa parlamentarne stanowią najwcześniejszy typ partii politycznych, wykształcony w okresie przedimperialistycznym, w okresie kształtowania się i umacniania ustroju kapitalistycznego. Stronnictwa tego typu pojawiły się zatem w epoce stosunkowo jeszcze słabych antagonizmów klasowych i sprzeczności formacji kapitalistycznej, w okresie istniejących ograniczeń w dziedzinie prawa wyborczego, które pozbawiały szerokie rzesze pracujących, a nie posiadających obywateli możliwości oddziaływania na skład parlamentu. Stąd też partie tego typu zawsze stały na gruncie aktualnego ustroju społeczno-gospodarczego, akceptowały z mniejszymi czy też większymi zastrzeżeniami jego podstawy, a za cel swej działalności stawiały nie walkę o przebudowę stosunków społecznych, lecz dążenie do zdobycia władzy politycznej w państwie, w imieniu określonej grupy społecznej. Partie tego typu, reprezentując interesy klas posiadających i grupując przede wszystkim członków rekrutujących się z tych klas, nie dążyły i nadal nie dążą do zmiany panowania klasowego, lecz do objęcia władzy państwowej w imieniu innej grupy, należącej jednak do tej samej, co i aktualnie panująca, klasy społecznej. Stawiając sobie takie cele i dążąc do utrzymania oraz umocnienia ustroju kapitalistycznego partie parlamentarne zmierzają do realizacji swych dążeń nie w drodze rewolucji, lecz w drodze walki wyborczej i starć na terenie parlamentu.

Charakteryzując partie parlamentarne należy brać pod uwagę fakt, że między ugrupowaniami należącymi do tego typu zachodzą wprawdzie

[31] Z. Bauman: *O potrzebie socjologii partii.* j. w., s. 19.

pewne różnice, lecz posiadają one znaczenie drugorzędne [32]. Stronnictwa typu parlamentarnego charakteryzują następujące cechy:

a. Stronnictwa te wyrażają zawsze w ostatniej instancji interesy burżuazji, jako klasy panującej w burżuazyjno-demokratycznej formie państwa. Stanowią one zatem rys charakterystyczny państwa burżuazyjno-demokratycznego, uznającego hasła liberalno-demokratyczne, głoszącego powszechną, formalną równość praw obywateli, zezwalającego swym obywatelom na organizowanie się i zakładanie ugrupowań o celach politycznych. Działalność i ambicje polityczne obywateli mają być skierowane za pośrednictwem tych partii w spokojne łożysko walki politycznej, parlamentarnej. Państwo burżuazyjno-demokratyczne, zezwalając na organizowanie demokratycznych organizacji i stronnictw parlamentarnych, znajdujących się jednakże pod jego całkowitą kontrolą, i godząc się na rozwijanie przez nie działalności politycznej, umożliwia z jednej strony masom ludowym organizowanie się i prowadzenie walki politycznej o doraźne reformy, a z drugiej strony, poprzez ugodowe kierownictwo tych ugrupowań zabezpiecza się przed nielegalną i rewolucyjną działalnością mas.

b. Partia tego typu, stojąc na gruncie akceptacji podstawowych zasad ustroju społeczno-gospodarczego w państwie kapitalistycznym i dążąc do zdobycia władzy w drodze walki wyborczej, wiąże swą zasadniczą funkcję z działalnością mechanizmu parlamentarnego, w którym tym większą odgrywa rolę im większą liczbę swych członków zdoła wprowadzić w charakterze deputowanych. Stąd też wynika znaczenie jakie partie te przywiązują do walki wyborczej. „Cel bezpośredni (tych stronnictw — W.S.) polega na uzyskaniu wpływu na działalność parlamentu, ich cel ostateczny zamyka się w tym, co się nazywa zdobyciem władzy publicznej" [33]. Stąd też, w szczególności w wieku XIX, istnienie i działalność partii politycznych stawały się widoczne dopiero w okresie prowadzenia kampanii wyborczej [34].

c. Cel działalności partii typu parlamentarnego przesądza kwestię struktury organizacyjnej tych ugrupowań i dyscypliny członków. Moment ten posiada także doniosłe znaczenie dla określenia miejsca i roli deputowanych do parlamentu w ramach partii. Z tego punktu widzenia można odróżnić trzy fazy w rozwoju sytuacji i roli deputowanych w partii. Okres pierwszy charakteryzuje dominująca rola deputowanych,

---

[32] Por. np. odróżnianie partii masowych i kadrowych (M. Duverger: *Les partis politiques*. j. w., s. 85 i n.), podział na partie masowe i partie opinii (G. Burdeau: *Traité de science politique*. j. w., t. I, s. 432—437, 468—469).

[33] R. Michels: *Les partis politiques*. j. w., s. 59.

[34] Por. G. Burdeau: *Traité*... j. w., s. 450.

okres drugi cechuje względna równowaga między parlamentarzystami, a kierownictwem partii i wreszcie w trzecim okresie widoczna staje się zdecydowana przewaga partii i idące w parze z tym podporządkowanie się parlamentarzystów kierownictwu partii.

Cechą charakterystyczną partii typu parlamentarnego, nie spotykaną w innych typach, jest doniosła rola członków partii zasiadających z jej ramienia w parlamencie. Ich przewaga w partii, we władzach naczelnych widoczna jest szczególnie na przykładzie Francji [35].

Charakter partii typu parlamentarnego rzutuje nie tylko na miejsce i rolę frakcji parlamentarnej w partii, ale w konsekwencji znajduje wyraz w więzi organizacyjnej i dyscyplinie członków. Są to również momenty bardzo istotne, gdyż spotykane tylko w partiach tego typu.

Zagadnienie członkostwa w partiach parlamentarnych jest ujęte w sposób bardzo różnorodny, spotykane jest bowiem zarówno członkostwo indywidualne (w większości partii), jak i zbiorowe (Labour Party) [36], a także, jak np. w Stanach Zjednoczonych A.P., zupełnie nieokreślone, gdzie za członków stronnictwa „uważa się osoby głosujące na określone partie podczas wyborów" [37]. W podobnie różny sposób została uregulowana w tym typie partii kwestia wstępowania do stronnictwa. Jest to sprawa bardzo istotna, gdyż decyduje ona o charakterze partii politycznej i o jej zdolności do prowadzenia działalności poza parlamentem, wśród społeczeństwa. W tzw. partiach kadrowych ani sposób przyjmowania, ani też płacenia składek członkowskich nie zostały szczegółowo określone. Wstąpienie do tzw. partii kadrowej nie jest związane z żadną oficjalną procedurą [38]. Natomiast w tzw. partiach masowych istnieje wprawdzie wymóg zapisywania się (złożenie deklaracji i wniesienie pewnej opłaty

---

[35] M. Duverger badając to zagadnienie dochodzi do wniosku, że we Francji jedynie partia socjalistyczna (którą cechuje stan względnej równowagi między kierownictwem partii a frakcją poselską, ponieważ posłowie są wprawdzie teoretycznie podporządkowani kierownictwu partii, ale praktycznie zachowują dużą swobodę) oraz partia komunistyczna (w której frakcja parlamentarna w pełni podporządkowana jest kierownictwu partii) wyłamują się z tej reguły. Zob. *Les partis politiques.* j. w., s. 212—213.

[36] Do Labour Party tylko część członków należy indywidualnie i bezpośrednio, podczas gdy „...większość rejestrowana jest w szeregach partyjnych poprzez swoją przynależność do związków zawodowych czy organizacji spółdzielczych" S. Ehrlich: *Burżuazyjna nauka francuska o wyborach i systemach wyborczych* „Państwo i Prawo", r. 1952, z. 10, s. 522.

[37] E. B. Czerniak: *Gosudarstwiennyj stroj i politiczeskije partii SSzA.* r. 1957, s. 172. Zob. też A. A. Miszin: *Centralnyje organy własti SSzA orudije diktatury monopolisticznogo kapitała.* r. 1954, s. 50. M. Duverger. *Les partis polituques.* j. w., s. 82.

[38] Por. M. Duverger: *Les partis politiques:* j. w., s. 92.

jako składki członkowskiej), lecz polega to tylko na podpisaniu przez wstępującego odpowiedniej deklaracji, bez konieczności podejmowania jakiegoś dodatkowego aktu, choćby np. w postaci uchwały organizacji. Z tych też względów należy odróżniać zapisywanie się występujące w partiach typu parlamentarnego od przyjmowania, instytucji występującej w partiach komunistycznych.

Także i charakter członkostwa nadaje partii tego typu specyficzny wygląd. Są to ugrupowania słabo zorganizowane, o małych możliwościach oddziaływania na zewnątrz, wskutek czego członkowie partii w małym tylko stopniu uczestniczą w jej pracach. Brak silnej organizacji w partiach typu parlamentarnego[39] jest przyczyną słabego zdyscyplinowania zarówno członków partii, jak i deputowanych z jej ramienia. Stąd też deputowani w małym tylko stopniu (z wyjątkiem deputowanych w partiach angielskich) respektują decyzje i instrukcje władz partyjnych. Charakterystyczne są w tym względzie wyniki głosowania we francuskim Zgromadzeniu Narodowym w okresie IV Republiki, gdzie wyraźnie występuje rozbicie jedności działania frakcji parlamentarnych (poza partią komunistyczną).

d. Wielopartyjność jest prostą konsekwencją mechanizmu działania parlamentu burżuazyjno-demokratycznego, funkcjonującego w oparciu o zasadę walki politycznej różnych ugrupowań w jego łonie. Przyjęcie za punkt wyjścia w działalności partii politycznych dążenia do zdobycia władzy państwowej, lub choćby tylko uzyskania wpływu na jej kierunek, w drodze walki wyborczej, zakłada przeniesienie punktu ciężkości tej walki na teren parlamentu. System wielopartyjny jest zatem konsekwencją mechanizmu działania parlamentu w ustroju burżuazyjno-demokratycznym, w łonie którego to organu ścierają się przeciwstawne koncepcje polityczno-ustrojowe, uwarunkowane interesem klasowym. Stąd też dążenie do zdobycia władzy w państwie narzuca partiom konieczność stosowania różnego rodzaju środków walki parlamentarnej, takich jak koalicje rządowe, sojusze partii opozycyjnych, instytucje odpowiedzialności parlamentarnej, konstytucyjnej, votum zaufania itp. przy czym, jeśli idzie o partie burżuazyjne, walka toczy się nie o zmianę aktualnie istniejącego ustroju społeczno-gospodarczego

---

[39] Por. na ten temat w odniesieniu do partii francuskich — J. Carrére, G. Baurgin: *Manuel des partis politiques en France.* Paris 1924, s. 20—21, G. Burdeau: *Traité de science politique.* j. w., t. I. s. 449. Por. też w odniesieniu do partii amerykańskich E. B. Czerniak: *Gosudarstwiennyj stroj i politiczeskije partii SSzA.* j. w., s. 172, oraz A. A. Miszin: *Centralnyje organy wlastii...* j. w., s. 50, którzy stwierdzają, że amerykańskie partie polityczne w ścisłym tego słowa znaczeniu stanowi aparat partyjny a nie członkowie.

i politycznego, lecz o zmianę polityki rządu, realizującego w zależności od składu politycznego linię, wyrażającą interesy różnych grup społecznych w ramach klasy panującej.

e. Partie parlamentarne nie są formalnie włączone do oficjalnego mechanizmu państwa. Sprawa ta jednakże wygląda inaczej w systemie dwupartyjnym, gdzie partia będąca u władzy zostaje niejako włączona w skład mechanizmu państwowego. W systemie dwupartyjnym partia posiadająca większość w parlamencie samodzielnie wyłania rząd. W tych warunkach rząd jest organem jednopartyjnym, a w jego skład wchodzi kierownictwo partii. Dzięki temu, że sztab kierowniczy partii stanowi zarazem rząd państwa, a w parlamencie większość posiadają członkowie tejże partii, partia kieruje zarówno rządem jak i parlamentem, wchodzi więc w skład mechanizmu państwowego.

Partia faszystowska

Okres narastania sprzeczności klasowych w ustroju kapitalistycznym, przechodzenie burżuazji od stosowania demokratyczno-burżuazyjnych form panowania do metod faszystowskich wywarły piętno na całym życiu politycznym państwa kapitalistycznego, a tym samym i na życiu partyjnym. W tych warunkach, jako wytwór XX wieku, powstaje partia faszystowska, produkt i narzędzie sprawowania dyktatury faszystowskiej. Partia faszystowska różni się w sposób zasadniczy od partii typu parlamentarno-burżuazyjnego. Do cech charakterystycznych tego typu partii zaliczyć należy:

a. W przeciwieństwie do partii parlamentarno-burżuazyjnych, które wyrażały interesy burżuazji w burżuazyjno-demokratycznej formie państwa, partia faszystowska staje się wyrazicielem warstw monopolistycznych burżuazji w faszystowskim ustroju państwa. Jest to więc typ partii ściśle związany z nową formą ustroju państwowego.

b. Zmiana charakteru i typu partii staje się widoczna również i w sferze wewnętrznej więzi organizacyjnej. Jest to więź totalitarna, oparta na dyscyplinie typu wojskowego. Charakteryzuje ją pełna centralizacja życia partyjnego z całkowitym wyłączeniem metod demokratycznych. W partii tego typu, wyłączającej zupełnie demokratyzm w życiu wewnątrzorganizacyjnym, dyskusje, stanowiące istotny element życia organizacyjnego, zastępuje rozkaz wodza. Wraz z wyłączeniem demokratyzmu zanika odpowiedzialność kierownictwa przed członkami organizacji (np. w niemieckiej partii narodowo-socjalistycznej każdy szef organizacji za swą działalność odpowiadał nie przed członkami tej organizacji, lecz jedynie i wyłącznie przed swym zwierzchnikiem, od którego też otrzymywał

polecenia)[40]. Wódz partii faszystowskiej jest, praktycznie biorąc, nieusuwalny i on też powołuje w sposób bezpośredni lub pośredni cały aparat partyjny.

Dyscyplinę w partii wzmacniał fakt, że sankcje dyscyplinarne zastosowane przez partię miały wpływ na sytuację społeczną członków, wobec których je zastosowano. Stąd też wykluczenie z partii pociągało jako skutek usunięcie ukaranego ze wszystkich stanowisk państwowych[41].

Odrzucenie zasad demokratycznych szło w parze z zanikiem ideologii. Ideologia odgrywa decydującą rolę jako podstawa określania programu partii politycznej w stronnictwie typu parlamentarnego i w partii komunistycznej, nie występuje natomiast w partii faszystowskiej. W partii tego typu ideologię zastępuje wiara w mit i szczególną misję dziejową wodza oraz w wyższość rasy.

c. Partia typu faszystowskiego nie jest związana z mechanizmem funkcjonowania parlamentu. Jej działalność nie opiera się na walce wyborczej, nie sprowadza się do wykorzystywania trybuny parlamentarnej dla celów walki o władzę. System, w którym działa partia faszystowska, nie ma nic wspólnego z systemem parlamentarnym, z którym była ściśle związana, na którym wyrosła i rozwinęła się partia typu parlamentarnego. Odpadają zatem w ustroju faszystowskim te środki działania partii politycznej, które były związane z mechanizmem funkcjonowania parlamentu burżuazyjno-demokratycznego. Partia tego typu, nie będąc związana z mechanizmem funkcjonowania parlamentu, staje się narzędziem faszystowskiej dyktatury w rządzeniu państwem i kierowaniu społeczeństwem. Staje się narzędziem, które swą działalność prowadzi w oderwaniu od opinii społecznej, postępując zgodnie z interesem kapitału monopolistycznego. W tych warunkach skład parlamentu nie stanowi wyrazu woli i zaufania społeczeństwa, lecz zależy całkowicie od kierownictwa partii faszystowskiej[42].

d. Fakt braku powiązania partii faszystowskiej z parlamentem i wypełniania przez nią funkcji narzędzia ułatwiającego sprawowanie dyktatury faszystowskiej stwarzał tendencje sprzyjające wykształceniu się monopartii. Aczkolwiek partie te powstały w ustroju opartym na systemie wielopartyjnym, to jednakże bardzo szybko, na skutek wymienionych tendencji dochodzi do ustalenia się systemu monopartyjnego w drodze

---

[40] Zob. F. L a c h e n a l: *Le parti politique*. j. w., s. 242.

[41] J. w., s. 238.

[42] W NSDAP listy kandydatów na deputowanych do Reichstagu ustalał szef partii. j. w., s. 244.

zakazu powstawania, a następnie w drodze likwidacji innych, poza faszystowską, partii działających w państwie [43].

e. Partia faszystowska staje się częścią składową mechanizmu państwa. Charakterystyczny jest proces włączania się partii do mechanizmu państwa we Włoszech, gdzie w r. 1922 Mussolini utworzył, jako najwyższy organ partii, Wielką Radę Faszystowską. Do jej zadań należało m. in. powoływanie narodowego Dyrektoriatu, na czele którego stał Sekretarz Partii, kierujący całą działalnością partii faszystowskiej. Ustawą z dn. 9.XII.1928 r. Wielka Rada została podniesiona do rzędu organu państwa. Zgodnie z postanowieniami tej ustawy Duce przewodniczył Radzie nie w charakterze szefa partii, lecz w charakterze szefa rządu. Charakterystyczny jest również skład Rady. Według ustawy z dn. 14.XII.1929 r. w skład Rady wchodzili: przywódcy marszu na Rzym (mianowani dożywotnio), ważniejsi ministrowie, sekretarze i wicesekretarze partii, generał policji, prezydent Akademii, przewodniczący izb i przewodniczący trybunału, mianowani dekretem królewskim.

Do kompetencji Wielkiej Rady należały takie sprawy, jak ustalanie listy kandydatów do izb, ustalanie statutu partii i jej linii politycznej, wydawanie opinii na temat wielu problemów politycznych, ekonomicznych i społecznych, przy czym zasięganie opinii Rady było obligatoryjne w sprawach konstytucyjnych, do których należały m. in. sprawy traktatów międzynarodowych, organizacji zawodowych, sukcesji królewskich itp. Rada określała również kompetencje różnych organów państwowych.

Nawet sekretarz partii pochodził z nominacji króla dokonywanej na wniosek szefa rządu. W ten sposób partia faszystowska została włączona w skład mechanizmu państwa, jako najbardziej istotna jego część składowa. Powstaje w związku z tym problem oceny partii faszystowskiej. Wyłania się kwestia, czy można traktować ją jako partię polityczną. Wątpliwość wynika stąd, że partia faszystowska działa nie na podstawie inicjatywy społecznej, przejawiającej się m. in. w dobrowolnej przynależności członków, lecz na podstawie norm prawnych. Można kwestionować jej charakter jako partii politycznej również z tego względu, że decyzje partii faszystowskiej posiadały charakter prawnie wiążących, bez procesu przekształcania się w decyzje państwowe.

Wydaje się więc, że partia faszystowska w większym stopniu zbliża się i upodabnia do organu państwa niż do przeciętnej partii politycznej [44].

---

[43] Np. NSDAP została uznana na mocy ustawy z dn. 14.VII.1933 r. jako partia jedyna, natomiast inne legalne partie polityczne zostały rozwiązane. Zob. F. L a c h e n a l, j. w., s. 240. We Włoszech rozwiązanie partii opozycyjnych nastąpiło 25.XI.1926 r. zob. G. B u r d e a u: *Traité*... j. w., t. I, s. 471.

[44] Na tym stanowisku stoi K. G r z y b o w s k i: *Instytucjonalizacja partyj politycznych*. (Praca niepublikowana — maszynopis), s. 32.

Partia marksistowsko-leninowska

Pojawienie się w ustroju kapitalistycznym, a następnie zaostrzenie się sprzeczności klasowych pomiędzy burżuazją i proletariatem, wniosło nowe momenty do historii partii politycznych. Nowe zjawiska występują w miarę upowszechniania się 5 przymiotnikowego prawa wyborczego, w miarę rozwoju i narastania świadomości klasy robotniczej, w miarę jak coraz mocniej wyłania się kwestia walki proletariatu o władzę państwową.

Świadomość proletariatu, zrozumienie jego misji dziejowej, dążenie do poprawy warunków życia, do zdobycia władzy państwowej postawiły na porządku dnia konieczność zbudowania silnej partii proletariackiej i oparcia jej struktury na nowych zasadach organizacyjnych, warunkujących skuteczność działania. Powstała potrzeba utworzenia partii nowego typu, partii złożonej z członków w wysokim stopniu uświadomionych, silnie zorganizowanej, zdolnej do podjęcia i prowadzenia walki o prawa i interesy ludzi pracy. Konieczność oparcia partii na nowych zasadach organizacyjnych wynikała z zadań i dążeń klasy robotniczej. Przed partiami robotniczymi stanęło nie tylko zadanie prowadzenia walki o zdobycie władzy państwowej, ale zadanie przebudowy społeczeństwa, przekształcenia kapitalistycznych stosunków społecznych i zbudowania socjalizmu. Stąd też partie marksistowsko-leninowskie posiadają szczególne cechy charakterystyczne:

a. Partia marksistowsko-leninowska i tylko ona wyraża *integralnie historyczne zadania, interesy i dążenia* proletariatu. Cecha ta odnosi się wyłącznie do partii tego typu nie tylko ze względu na fakt, że wyraża ona interesy klasy robotniczej w dziedzinie przede wszystkim politycznej, a także gospodarczej i kulturalnej, ale głównie dlatego, że jej program działania jest pełnym odzwierciedleniem tak historycznych zadań proletariatu, jak i jego interesów klasowych. Nie można tego natomiast powiedzieć o innych partiach politycznych działających na terenie klasy robotniczej. Dotyczy to zarówno partii socjaldemokratycznych, jak i innych (np. NPR w Polsce międzywojennej), które w istocie rzeczy są partiami *kompromisu klasowego*, partiami burżuazyjnymi. Mogą one wprawdzie w *określonych sytuacjach i przejściowo* (np. SPD w Niemieckiej Republice Federalnej) reprezentować w jakimś stopniu doraźne interesy klasy robotniczej, na pewnych zresztą tylko odcinkach (głównie w dziedzinie ekonomicznej), w ogólnym jednak wyniku stronnictwa te reprezentują generalny interes klasy panującej, tj. burżuazji.

b. Partia typu marksistowsko-leninowskiego jest zbudowana w oparciu o nowe zasady organizacyjne, z których jako naczelną wymienić nale-

ży zasadę centralizmu demokratycznego. Zasada ta występuje jedynie w partiach komunistycznych. Stanowi ona zaprzeczenie i przeciwstawienie zasad, na których zostały zbudowane partie należące do dwóch poprzednio omówionych typów. I tak, z jednej strony centralizm przeciwstawia partie komunistyczne przeciętnej partii burżuazyjno-parlamentarnej, z reguły zdecentralizowanej, o dużej autonomii i swobodzie organizacji terenowych, z drugiej zaś strony demokratyzm przeciwstawia je partiom faszystowskim, które ze swej struktury i życia organizacyjnego usunęły zupełnie momenty demokratyzmu.

Partię marksistowsko-leninowską cechuje dalej silna, świadoma dyscyplina. Z dyscypliną spotykamy się również i w partiach faszystowskich, jednakże tam zostaje ona oparta na innych zupełnie momentach, na zasadach rygoru wojskowego. Natomiast w partiach parlamentarnych dyscyplina jest bardzo słabo postawiona. Silne zdyscyplinowanie partii komunistycznych stanowi konsekwencję przyjęcia zasady, że w skład partii tego typu wchodzą najbardziej uświadomione i najbardziej oddane głoszonym przez nią ideom jednostki spośród mas pracujących. Podporządkowanie się decyzjom władz w partii marksistowsko-leninowskiej (czyli zdyscyplinowanie) jest wynikiem dyskusji, poprzedzającej zawsze podejmowanie przez partię uchwał [45].

Należy również podkreślić silną organizację wewnętrzną partii tego typu, oparcie jej na przynależności wszystkich członków do komórek organizacyjnych, w których też rozwijają pracę i prowadzą stałą działalność. Pozwala to na wykorzystanie każdego członka do pracy partyjno-organizacyjnej. Dzięki temu partia przestaje być luźnym związkiem członków, partią typu pospolitego ruszenia, niezdolną do wykonywania stojących przed nią zadań.

Silna organizacja i świadome zdyscyplinowanie stanowią warunek powodzenia w walce. Wskazywał na to Lenin na II Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej w przemówieniu dotyczącym zagadnień walki parlamentarnej podkreślając: „Jeżeli powiecie: „Towarzysze robotnicy, jesteśmy do tego stopnia słabi, że nie możemy utworzyć dostatecznie zdyscyplinowanej partii, która potrafiłaby zmusić posłów do podporządkowania się jej", to robotnicy porzucą was, gdyż powiedzą sobie: „w jaki sposób zbudujemy dyktaturę proletariatu z tak słabymi ludźmi" [46].

---

[45] F. Lachenal podkreśla ten fakt, jako rys charakterystyczny życia wewnątrzpartyjnego, dostrzegany także i przez obserwatorów zagranicznych. Mówiąc o partii komunistycznej wskazuje on „ważną rolę jaką odgrywają dyskusje w łonie partii, bez których nie podejmuje się żadnych uchwał..." *Le partii politique*. j. w., s. 265.

[46] W. I. Lenin: *Dzieła*. t. 31, s. 254.

Lenin podkreślał konieczność utworzenia silnej i zdyscyplinowanej partii, jako podstawowy warunek zwycięstwa rewolucji i ustanowienia dyktatury proletariatu. Na tymże II Kongresie Międzynarodówki Lenin stwierdził, „Jeżeli nie przygotujecie robotników do utworzenia rzeczywiście zdyscyplinowanej partii, która zmusi wszystkich swych członków do podporządkowania się tej dyscyplinie — to nie przygotujecie nigdy dyktatury proletariatu" [47].

Konieczność utworzenia silnej partii rewolucyjnej zakładała potrzebę odróżniania awangardy klasy robotniczej, jej najbardziej uświadomionych członków, których należy zorganizować w partię, od całej klasy. Na ten moment zwracał uwagę Lenin podkreślając, że „Nie można... w samej rzeczy, mieszać partii jako czołowego oddziału klasy robotniczej z całą klasą" [48]. Część klasy robotniczej, skupioną w partii komunistycznej, winna cechować szczególnie wysoka świadomość polityczna, świadomość celów i zadań, do których zmierza klasa i partia. Skoro zaś partia klasy robotniczej ma być świadomą wyrazicielką interesów politycznych proletariatu „powinna umieć stworzyć takie stosunki organizacyjne, które zapewniłyby pewien poziom świadomości i poziom ten systematycznie podnosiły" [49].

Przyjęcie tych zasad stwarza partię silną, zdolną do rewolucyjnego działania, skupiającą świadomych działaczy, co pozwala na wyraźne odgraniczenie członków od sympatyków (tak trudne do przeprowadzenia w partiach typu parlamentarnego).

c. Partia komunistyczna nie jest związana z klasycznym mechanizmem parlamentarnym. Fakt ten występuje w ustroju socjalistycznym, w którym klasa robotnicza stanowi klasę panującą, a jej partia — partię rządzącą. W ustroju kapitalistycznym, w którym działają partie komunistyczne, ich funkcje ustrojowe są odmienne od funkcji spełnianych przez partie tego typu w ustroju socjalistycznym. W państwie burżuazyjnym partia komunistyczna jest związana z klasycznym mechanizmem parlamentarnym i wskutek tego spełnia ona pewne funkcje analogiczne do wykonywanych przez partie parlamentarne w systemie parlamentarnym. Inna natomiast jest funkcja partii komunistycznych i inny jej stosunek

---

47 J. w., s. 255.

48 W. I. Lenin: *Krok naprzód dwa kroki wstecz. Dzieła*, t. 17, s. 273. Tam też Lenin wysuwa postulat „aby partia jako czołowy oddział klasy, była czymś jak najbardziej zorganizowanym, żeby partia wchłaniała jedynie takie żywioły, które pozwalają chociażby na minimum zorganizowania". j. w., s. 271.

49 J. w., s. 290.

do najwyższego organu przedstawicielskiego w państwie socjalistycznym [50].

W warunkach ustroju demokracji ludowej, gdy władza państwowa znajduje się w rękach ludu pracującego, którego czołowym oddziałem jest partia klasy robotniczej, pozycje tej partii w stosunku do najwyższego organu przedstawicielskiego cechuje nadrzędność. Nadrzędność partii widoczna jest i realizuje się w drodze inspiracji politycznej ze strony partii klasy robotniczej i jej klubu poselskiego na terenie najwyższego organu władzy państwowej, co pozwala na wytyczanie linii politycznej przez parlament zgodnie z linią partii, jako wyrazicielki interesów przodującej klasy społecznej i wszystkich ludzi pracy. Nadrzędność partii realizuje się poprzez spełnianie kierownictwa politycznego w działalności organów przedstawicielskich oraz w drodze kontroli politycznej wykonywanej przez partię za pośrednictwem swych organów, lub członków wchodzących w skład organów państwowych.

Fakt niewystępowania w ustroju socjalistycznym, w istniejących jego formach, partii politycznych, wyrażających antagonistyczne interesy klas społecznych, a co za tym idzie, zmiana systemu partyjnego wyrażająca się w odstąpieniu od zasad wielopartyjności burżuazyjnej, przy jednoczesnej faktycznej egzystencji kilku ugrupowań politycznych w kraju, wreszcie sprawowanie kierowniczej roli w państwie i społeczeństwie przez partię klasy robotniczej, to wszystko razem charakteryzuje pozycję partii marksistowsko-leninowskiej, jej rolę ustrojową i stosunek do parlamentu, do mechanizmu działania tego organu w państwie socjalistycznym.

Inaczej mówiąc, stosunek partii komunistycznej do najwyższego organu przedstawicielskiego w ustroju socjalistycznym jest odmienny od roli partii typu parlamentarnego w systemie parlamentarnym w takim stopniu, w jakim odmienna jest funkcja najwyższego organu władzy państwowej w państwie socjalistycznym od parlamentu burżuazyjnego.

d. Partia marksistowsko-leninowska w państwie socjalistycznym jest w zasadzie, z uwagi na swe podstawowe funkcje, jedyną i wyłączną formacją polityczną. Wynika to z faktu istnienia państwa typu dyktatury proletariatu, w którym władza należy do mas ludowych, z przodującej roli klasy robotniczej i jej partii jako kierowniczej siły społeczeństwa, wytyczającej kierunek jego rozwoju. Stwierdzenie to nie

---

[50] Podobny pogląd reprezentuje Z. Bauman, który zaznacza, że należy mieć na uwadze, iż partia polityczna tego samego typu różnie funkcjonuje w różnych warunkach ekonomicznych i politycznych. Wskazuje przy tym na przykład partii komunistycznej, która spełnia w warunkach demokracji parlamentarnej w ustroju burżuazyjnym inne funkcje niż w państwie demokracji ludowej. Inny też wywiera wpływ na przebieg procesów społecznych. Por. *O potrzebie socjologii partii*, j. w., s. 20—21.

podważa sensu istnienia innych, poza partią robotniczą, stronnictw politycznych. Jednakże rola tych ugrupowań w porównaniu z rolą partii klasy robotniczej jest inna. Z tego też względu nie można określać systemu stronnictw politycznych, istniejącego w szeregu państw demokracji ludowej, mianem systemu wielopartyjnego, gdyż rola, funkcje i miejsce partii komunistycznej nie mieszczą się w ramach tego systemu. Jest to zatem swoisty system partyjny nowego typu, występujący w państwach demokracji ludowej, związany ściśle z określoną drogą i metodami budowy socjalizmu.

Odmiennie natomiast wygląda rola partii komunistycznych w ustroju kapitalistycznym. W tych warunkach partie robotnicze wypełniają określone funkcje w ramach systemu parlamentarnego i wchodzą w skład mechanizmu wielopartyjnego.

e. W państwie socjalistycznym partia klasy robotniczej związana jest w określony sposób z mechanizmem działania aparatu państwowego. Partia sprawuje w działalności tego aparatu rolę kierowniczą, analogiczną do tej, o której była mowa przy określaniu roli partii i jej pozycji w stosunku do najwyższego organu przedstawicielskiego. Partia klasy robotniczej spełnia więc rolę czynnika inspiracji politycznej, czynnika realizującego kierownictwo polityczne w działalności tego aparatu, czynnika kontrolującego jego działalność z punktu widzenia zgodności z linią polityczną partii wyrażoną w aktach naczelnych władz państwowych, w normach prawnych.

Ważną rolę, umożliwiającą partii wykonywanie tych funkcji, spełniają ugrupowania członków partii w łonie organów państwowych (kluby poselskie, zespoły radnych, organizacje podstawowe grupujące członków partii pracujących w różnych ogniwach aparatu państwowego).

* * *

Oczywiście należy zdawać sobie sprawę z tego, że przedstawiony podział nie jest idealny, że i on również posiada pewne braki widoczne choćby w tym, że partia klasy robotniczej występuje w tym podziale różnie i różną pełni funkcję ustrojową w zależności od typu państwa. Podobnie wygląda sytuacja w odniesieniu do partii faszystowskiej, która inną rolę spełniała w ustroju faszystowskim (Niemcy, Włochy, Hiszpania), a inną w warunkach ustroju burżuazyjno-demokratycznego (por. np. ugrupowania faszystowskie we Francji czy W. Brytanii). Wydaje się jednak, że braki tego rodzaju nie podważają zasadniczej przydatności wymienionego podziału, tym bardziej gdy weźmie się pod uwagę fakt, że nie da się nigdy dokładnie poszufladkować wszystkich zjawisk społecznych. Przedstawiony podział ma charakter historyczny a nie absolutny, dotyczy stronnictw występujących w pewnym okresie historycznym. Podział absolutny jest praktycznie niemożliwy do przeprowadzenia, jeśli chce się

uwzględniać polityczno-ideologiczną treść stronnictw. Taką bowiem treść można ustalić tylko dla konkretnego okresu historycznego a nie ponadczasowo. Podział dokonany z punktu widzenia treści społeczno-politycznej stronnictw można nazwać podziałem materialnym, podczas gdy podział pomijający ten moment posiada znaczenie drugorzędne i można go nazwać formalnym. Jest rzeczą zrozumiałą, że i podział formalny posiada pewną wartość poznawczą w zakresie momentów i cech drugorzędnych, ale nie przedstawia istotnej wartości gnoseologicznej.

Osobnego omówienia wymaga kwestia określenia i zaklasyfikowania ugrupowań politycznych, działających w Polsce Ludowej obok partii klasy robotniczej. Szukając rozwiązania tego zagadnienia należy zastrzec, że jest rzeczą niemożliwą przeprowadzenie jakiegoś uogólnienia adekwatnego dla całego okresu istnienia Polski Ludowej. Nie można tego uczynić z tego względu, że działające obecnie stronnictwa przeszły długą ewolucję, w wyniku której zmianie uległ ich charakter. Co do jednego istnieje pewność, że w Polsce Ludowej nie działały legalnie partie faszystowskie i że PPR, a następnie PZPR należy zaliczyć do typu partii marksistowsko-leninowskiej.

Trudność wyłania się natomiast w związku z określeniem charakteru pozostałych partii. Wynika to stąd, że ich charakter i rola ustrojowa uległy zasadniczej zmianie na przestrzeni kilkunastu lat. Rozpatrując pierwsze lata po wyzwoleniu można, bez obawy popełnienia błędu, zaliczyć wszystkie stronnictwa polityczne, z wyjątkiem PPR, a następnie PZPR, do partii typu parlamentarnego. Do zajęcia takiego stanowiska wydają się upoważniać następujące momenty: a) wszystkie te stronnictwa posiadały strukturę organizacyjną typową dla partii parlamentarnych, b) wszystkie te stronnictwa były ugrupowaniami o tradycjach burżuazyjno-demokratycznych, c) programy tych stronnictw pochodzące z okresu międzywojennego, jak też późniejsze, posiadały charakter typowy dla partii parlamentarnych, d) wreszcie do takiego wniosku upoważnia ideologia tych ugrupowań i rola ustrojowa jaką spełniały.

Polską Partię Socjalistyczną należy zaliczyć do stronnictw typu parlamentarnego ze względu na jej charakter partii kompromisu klasowego, obarczonej tradycjami i błędami z okresu międzywojennego, które poddane zostały analizie i krytycznej ocenie dopiero w obliczu zjednoczenia z PPR. Podstawę zaliczenia PPS do partii typu parlamentarnego stanowi jej program, ideologia, skład socjalny oraz zasady strukturalno-organizacyjne, które upodabniają ją do partii typu parlamentarnego i w sposób istotny różnią od partii klasy robotniczej [51]. PPS należy ponadto zaliczyć

---

[51] Por. W. Gomułka: *Sytuacja obecna i zadania partii*. „Trybuna Wolności" r. 1944 nr 65.

do typu partii parlamentarnej ze względu na rolę ustrojową, którą pełniła w Polsce Ludowej [52].

Podkreślić jednakże należy, że działające obecnie partie polityczne (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe i Stronnictwo Demokratyczne) są czymś rodzajowo, jakościowo różnym od typowych stronnictw parlamentarnych. Odrębność widoczna jest przede wszystkim w nowej funkcji, jaką ugrupowania te pełnią w ustroju socjalistycznym, na gruncie którego stoją, i którego zasady w pełni uznają i propagują w swych środowiskach. Nowy charakter tych ugrupowań staje się także widoczny w ich specyficznym stosunku do partii klasy robotniczej, której kierownictwo polityczne w pełni uznają, co przecież nie występuje w klasycznych stronnictwach typu parlamentarnego.

Można więc określić działające obecnie w Polsce Ludowej stronnictwa polityczne (ZSL i SD) jako ugrupowania typu szczególnego, związanego z określonymi warunkami polskiej drogi do socjalizmu. W ten też sposób określił charakter SD sekretarz generalny tego stronnictwa, L. Chajn,

---

[52] O parlamentarnym charakterze PPS mówił J. Cyrankiewicz w referacie politycznym na posiedzeniu Rady Naczelnej PPS w dn. 18.IX.48 r. Zob. Obrady Rady Naczelnej PPS — dodatek do „Przeglądu Socjalistycznego" r. 1948 nr 9—12 s. 9. Por. też R. Zambrowski: *Podstawowe założenia statutu Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej.* Referat wygłoszony na wspólnym posiedzeniu CKW PPS i KC PPR. „Robotnik" r. 1948 nr 306 s. 3. Należy zaznaczyć, że w Polsce Ludowej w łonie PPS toczyła się walka o zmianę charakteru partii i jej zasad organizacyjnych. Zob. rezolucję Rady Naczelnej PPS z dn. 25.VIII.1946 r. „Robotnik" r. 1946 nr 235, s. 7. Por. też M. Rybicki: *Partia robotnicza winna być bojowym oddziałem proletariatu.* W wyd. Rada Naczelna PPS wskazuje drogi połączenia PPS i PPR. Zob. także deklarację CKW PPS z dn. 17.IX.1948 r. oraz referat organizacyjny W. Reczka wygłoszony na posiedzeniu Rady Naczelnej PPS w wyd. Obrady Rady Naczelnej PPS. j. w., s. 25—27.

Na temat ideologii, oceny charakteru partii, jej struktury i zasad organizacyjnych w Stronnictwie Ludowym zob. W. Kowalski: *Podstawy programowe ZSL.* 1950, s. 62. W. Kowalski. *O krytykę i samokrytykę.* „Zielony Sztandar", r. 1948 nr 20, s. 1—3. W. Kowalski: *U podstaw programu ludowego.* Łódź 1945, s. 14. M. Rękas: *Masowe szkolenie polityczne członków Stronnictwa Ludowego.* „Myśl Chłopska", r. 1949 nr 9—10, s. 149. A. Juszkiewicz: *Główne zadania organizacyjne ZSL.* 1950, s. 10—11. J. Grubecki: *Rola klubów parlamentarnych stronnictw ludowych.* „Zielony Sztandar", r. 1949 nr 48, s. 12.

O charakterze SD mówił L. Chajn. Zob. wywiad z Leonem Chajnem: „Kurier Codzienny" r. 1946 nr 27, s. 3. Zob. też L. Chajn: *Inteligencja i postępowe mieszczaństwo nie zawiodą nadziei polskich robotników i chłopów.* Warszawa 1949, s. 54—56. Z. Moskwa: *Zagadnienia organizacyjne na II Kongresie SD.* 1949, s. 6—8, Z. Moskwa: *Referat polityczno-organizacyjny,* wygłoszony na Krajowej Odprawie organizacyjnej w Warszawie w dn. 8.IV.1951 r. Biuletyn Informacyjny CK SD, r. 1951, nr 8, s. 5. P. Stefański: *SD w okresie powojennym.* Maszynopis, rozdz. IV, s. 3.

w referacie wygłoszonym na V (VI) Kongresie SD w styczniu 1958 r. L. Chajn określił to stronnictwo jako partię typu pośredniego, a więc różniącą się zarówno od partii marksistowsko-leninowskiej, jak i od partii typu parlamentarnego. Odmienności i różnice znajdują wyraz w ideologii partii, w jej statucie i w strukturze organizacyjnej. Ani ZSL, ani SD nie są partiami burżuazyjnymi, nie są też partiami marksistowskimi, a będąc reprezentacją warstw pośrednich, stanowią pośredni typ partii [53].

Pośredniość ZSL i SD, ich specyficzny, nowy charakter znajduje wyraz przede wszystkim w zasadach ideowo-organizacyjnych, w statutach tych stronnictw.

a. Partia typu pośredniego, w odróżnieniu od partii parlamentarnej, zakłada pewne minimum jedności szeregów, pewne minimum jedności ideologicznej. Wymóg tego rodzaju nie występuje w partiach parlamentarnych, natomiast jest silnie podkreślany w partiach komunistycznych. Pośredniość więc ZSL i SD widoczna jest w tym, że przyjmują one to minimum jedności, które w partii klasy robotniczej, z punktu widzenia jej zasad i potrzeb, należałoby uznać za nie wystarczające.

b. Partie pośrednie, działają na terenie określonej bazy społecznej, którą charakteryzują różne tradycje światopoglądowe. Stąd też partie te nie widzą przeszkód w utrzymywaniu tych różnic wśród swych członków, podczas gdy ważnym elementem partii marksistowsko-leninowskiej jest wymóg jedności światopoglądowej członków.

c. Szczególny charakter partii pośrednich występuje również i widoczny jest na odcinku członkostwa. Partie te nie stosują przy przyj-

---

[53] Por. L. Chajn: *Jesteśmy partią pośrednią, nasza praca służy sprawie socjalizmu.* „Tygodnik Demokratyczny", r. 1958 nr 3, s. 10. Na ten temat w odniesieniu do ZSL pisał D. Gałaj w sposób następujący: „Czy ZSL jest partią socjalistycznego typu? Sądzę, że nie. Jest natomiast partią polityczną chłopów, której główny cel stanowi zbudowanie socjalizmu, ale działalność jej, poglądy na metodę rządzenia, na rozwój instytucji, na kształtowanie się stosunków między instytucjami, a zwłaszcza między państwem i szerokimi masami społeczeństwa, poglądy na rolę partii politycznych w ogólnym procesie rozwoju — to działalność i pogląd partii, której członkowie w swej podstawowej masie jeszcze nie są za konsekwentną działalnością partii typu marksistowskiego, ale zarazem już nie są zwolennikami metod partii o charakterze liberalno-demokratycznym. Można więc sformułować myśl, że ZSL jest stronnictwem, które przekształca się ze stronnictwa liberalno-demokratycznego w partię chłopską socjalistycznego typu, jest stronnictwem w procesie kształtowania się. W procesie tym jak całe nasze społeczeństwo, a w tym i chłopi, przyswaja sobie ideę walki o socjalizm, wzmaga stopniowo swój udział w tej walce, ale zarazem ciągle jeszcze ulega tym wpływom, które były bodźcami działania stronnictwa ongiś, przed zwycięstwem władzy ludowej". *Czy ZSL jest partią socjalistycznego typu?*. „Wieś Współczesna", r. 1958 nr 5, s. 3—4.

mowaniu członków takich ograniczeń jak partie komunistyczne, ale jednocześnie zdecydowanie odrzucają przyjętą w partiach parlamentarnych praktykę „zapisywania" się do partii. ZSL i SD stosują zasadę przyjmowania do partii, nie wprowadzając jednakże takich instytucji jak staż kandydacki, zatwierdzanie decyzji koła przez instancje zwierzchnie itp.

d. Partia pośrednia, podobnie jak partia marksistowska zakłada maksymalny rozwój aktywności wszystkich ogniw organizacyjnych, a w szczególności rozwój aktywności kół, co nie występuje w partiach typu parlamentarnego.

e. Inaczej też niż w partiach parlamentarnych wygląda w ZSL i SD sytuacja posłów zasiadających z ramienia stronnictwa w organach przedstawicielskich. Członkowie tych stronnictw tworzą w Sejmie i radach narodowych kluby i zespoły z własnym kierownictwem, całkowicie podporządowanym władzom stronnictw.

f. Partie pośrednie posiadają pełną samodzielność, ale stojąc na gruncie programu budowy socjalizmu uznają kierowniczą rolę klasy robotniczej i jej partii w państwie i społeczeństwie.

Z zestawienia cech charakterystycznych ZSL i SD wynika, że stronnictwa te stanowią typ pośredni. Pod wieloma względami zbliżają się one do partii komunistycznych, ale jednocześnie posiadają też wiele cech wspólnych z partiami parlamentarnymi. Z tego też względu nie można ich zaklasyfikować do żadnego z wymienionych uprzednio 3 typów partii, ponieważ stanowią one szczególny typ partii, występujący w określonych warunkach budownictwa socjalistycznego.

GENEZA PARTII POLITYCZNYCH

W odniesieniu do zagadnienia genezy partii politycznych istnieją w literaturze różne poglądy, które można sprowadzić do dwu zasadniczych grup: a) poglądy głoszące, że partie polityczne istnieją od początku powstania społeczeństwa ludzkiego, i b) ujmujące powstanie partii w sposób historyczny i umiejscawiające ich początki w formacji kapitalistycznej. Przy czym pogląd drugi zdecydowanie przeważa.

Zwolennikom pierwszego poglądu[54] wspólne jest to, ze powstanie partii politycznych łączą z powstaniem społeczeństwa ludzkiego. Ze sta-

---

[54] Do zwolenników tego stanowiska należy zaliczyć: P. Arrighi, wg którego istnienie partii nie jest nowością, gdyż występowały one we wszystkich epokach i pod różnymi ustrojami. *Le statut des partis*. j. w., s. 2. T. Selimowski stwierdza, że „partie znane już były daleko wcześniej i istniały np. w starożytnym Rzymie, a nawet w dawnej Polsce..." *Polskie legalne stronnictwa polityczne*. j. w., s. 6. Na tym stanowisku stoją również Z. Gross i F. Gross,

nowiskiem tym zgodzić się nie można, aczkolwiek jego zwolennicy mają słuszność w tym sensie, że pewne formy organizacyjne, pewne formacje i ugrupowania polityczne są dostrzegalne, wprawdzie nie w początkach powstania społeczeństwa ludzkiego, lecz w formacji niewolniczej. Klasa panująca zawsze wytwarza pewne instytucje umożliwiające jej zdobycie czy też utrzymanie zdobytej władzy państwowej. Organizacje tego rodzaju występują w różnych formach. Stąd też można wykreślić następującą linię rozwoju: klasa społeczna wyłania pewną organizację polityczną w celu zdobycia bądź też utrzymania władzy państwowej, a zdobywając ją opanowuje aparat państwowy. Proces ten pełniej i wyraźniej występuje w formacji kapitalistycznej, jednakże dostrzegalny jest już wcześniej, np. w starożytnym Rzymie.

Jest rzeczą zrozumiałą, że organizacje wykształcone w formacji niewolniczej nie wiele mają wspólnego ze współczesnymi partiami politycznymi, stanowiły one jednak pewną formę zarodkową, pierwociny współczesnych partii politycznych.

W łonie klasy panującej w Rzymie starożytnym istniały różne struktury organizacyjne w postaci klik i koterii, niezbędnych nawet najbardziej utalentowanym politykom i mężom stanu do utrzymania się przy władzy. Tego rodzaju kliki dawały im więc wsparcie pewnej grupy społecznej. O historii Rzymu decydowała klika rządząca, najsilniejsze rody, które nawet dawały swoje imię różnym okresom historii państwa. Rody te posługiwały się trzema rodzajami oręża, wykorzystywano bowiem rodzinę i jej wpływy, pieniądze i sojusz polityczny zwany *amicitia* lub *factio* [55].

Ponieważ walka rodów była bardzo zacięta, a wpływy rodziny i jej majątek nie zawsze wystarczały, dlatego też politycy, bądź to z ambicji, bądź też dla zapewnienia sobie poparcia i bezpieczeństwa formowali związki polityczne, które stawały się ważną bronią w politycznych rozgrywkach i walkach. Rody więc, które były starsze od państwa, stały się zalążkiem późniejszej *factio* (np. związki optymatów i popularów). Jedność tych związków zapewniała nie jakaś jedność zasad, poglądów itp., lecz wzajemny interes [56].

---

którzy w pracy swej pt. *Socjologia partii politycznej* piszą „Ludzie od najdawniejszych lat wykazują skłonności do organizowania się w społeczeństwo... Odkąd istnieje zbiorowisko ludzkie z jego zaletami i wadami — istnieją również i stronnictwa polityczne" s. 13.

[55] Różne nazwy ugrupowań tych pochodzą stąd, że kiedy dany sojusz polityczny oceniano życzliwie nazywano go „amicitia", zaś przez przeciwników politycznych nazywany był „factio". Por. R. Syme: *The Roman Rewolution*. Oxford 1939, s. 157 oraz Salust B. J. 31, 15: „sed haec inter bonos amicitia inter malos factio est".

[56] Por. R. Syme, j. w., s. 157.

Podobne ugrupowania polityczne występowały w historii przedrozbiorowej Polski, w szczególności w okresie bezkrólewi, w postaci konfederacji wojewódzkich i generalnych. Związki te miały na celu obronę porządku wewnętrznego w interesie szlachty i zabezpieczenie państwa na zewnątrz. W późniejszym okresie, szczególnie w warunkach oligarchii magnackiej konfederacje stały się orężem w rękach klik magnackich, partii, familii.

Podstawą konfederacji była dobrowolność związku, oparta na indywidualnym przystąpieniu umocnionym przysięgą. Charakter tej instytucji jako związku stojącego w obronie interesów klasy panującej jest także widoczny w tym, że konfederacja uważała się za wyższą od króla, za związek uprawniony do kontrolowania monarchy, a nawet sądzenia go.

Konfederacja, będąc wyższą formą organizacji niż rzymska *factio*, posiadała władze obieralne w osobach marszałka konfederacji, posiadającego u boku konsyliarzy. Naczelnym organem związku była rada walna, która odpowiadała sejmowi i pochodziła z wyborów przeprowadzanych przez sejmiki konfederackie.

Dostrzegając pewne formy organizacji klasy panującej w obronie swych interesów klasowych, występujące w formacji niewolniczej i feudalnej, należy zaznaczyć, że instytucje te były czymś jakościowo innym, różniącym się zasadniczo od współczesnych partii politycznych. Elementem scalającym te związki były koligacje rodowe arystokracji, więzy przyjaźni, doraźnie pojmowane interesy, stąd też pochodziła duża fluktuacja, efemeryczność i słaba więź organizacyjna tych ugrupowań. Ich program obejmował jedynie doraźne cele, wyznaczane przez przywódców, którzy odgrywali w związkach podstawową rolę.

Z tych też względów zarówno starożytną *factio*, jak i staropolskie konfederacje szlacheckie trudno uznać za stronnictwa w utartym tego słowa znaczeniu. Były to pewne formy organizacyjne ugrupowań politycznych o przeciwstawnych wprawdzie programach (bardzo zresztą luźnych i wąskich), nie wiążące się jednak z ideą reprezentacji. I to przede wszystkim różni je od współczesnych partii.

Genezy współczesnych partii politycznych należy szukać w formacji kapitalistycznej i to przede wszystkim w tych państwach, które najwcześniej przejęły demokratyczne i parlamentarne formy rządów, w których najwcześniej zostały zniesione stany i separatyzm oddzielający ludzi do nich należących. Zmiany te umożliwiły szerokim kręgom społeczeństwa branie udziału w życiu publicznym. Ponieważ miejsce dawnych separatyzmów stanowych zajęły nowe przeciwieństwa socjalne i wynikające z nich różnice polityczne, kulturalne itp. zaczęły powstawać nowe formy więzi społecznej w postaci partii politycznych. Można więc stwierdzić, że geneza partii politycznych we współczesnym tego słowa znaczeniu związana jest w Europie bezpośrednio z rewolucją kapitalisty-

czną, a dalszy rozwój przechodziły partie pod wpływem zmian zachodzących w kapitalizmie. W ogólnym, uproszczonym schemacie można proces ten ująć następująco: „Europejski system partyjny wyrósł — po pierwsze — z walki pomiędzy feudalną własnością. broniącą tradycyjnych praw dynastycznych, kościelnych, przywilejów szlacheckich, a burżuazją, domagającą się swobody dla gospodarki kapitalistycznej, oraz — po drugie — z walki pomiędzy zwycięską burżuazją a klasą robotniczą (w wielu krajach była to walka między wielką własnością szlachecką a chłopami), przy czym robotnicy (czy chłopi) musieli również pokonywać zapory, jakie pozostały się po ustroju feudalnym" [57].

System partyjny wykształcił się w Anglii w okresie panowania królowej Elżbiety. Właściwy rozwój partii przypada na okres panowania Stuartów, kiedy to toczyła się walka między zwolennikami absolutnej władzy królewskiej, zwanymi „Kawalerami", a obrońcami praw parlamentu i rządów konstytucyjnych zwanymi „tępogłowymi". Pierwszy przykład istnienia realnych partii politycznych spotyka się w tzw. parlamencie długim w połowie XVII w. [58].

Ogólny schemat powstania i rozwoju partii politycznych jest ściśle związany z rozwojem parlamentaryzmu i wygląda następująco. Pierwsze parlamenty składały się z posłów reprezentujących swych wyborców, a nie jakieś ugrupowania polityczne obywateli. Posłowie ci nie byli powiązani w żadne frakcje czy grupy poselskie i uzależnieni byli tylko od swoich wyborców. Stopniowo jednak posłowie o podobnych poglądach łączą się w grupy, a następnie we frakcje poselskie. Zaś w celu prowadzenia stałej działalności wśród wyborców i dla zapewnienia sobie poparcia tych grup w parlamencie stworzone zostały organizacje grupujące zwolenników określonej polityki. Z frakcji rozwinęły się partie powstałe z połączenia frakcji i ugrupowań obywateli popierających ich politykę [59].

Powstanie partii politycznych na terenie parlamentu nie oznaczało, że struktura tych ugrupowań została wykształcona od razu i ukształtowana

---

[57] A. Hertz: *Amerykańskie stronnictwa polityczne*. j. w. s. 101.

[58] Zob. B. Bouffał: *Organizacja stronnictw politycznych w Anglii i Stanach Zjednoczonych Ameryki*. Warszawa 1926, s. 19—20, oraz S. Kader: *Partie polityczne w rządach*. j. w., s. 7—8, a także Z. Wachłowski: *Stronnictwa polityczne w państwie współczesnym*. j. w., s. 10.

[59] Zob. S. Chodak: *Pojęcie partii politycznej...* j. w., s. 153, gdzie autor stwierdza, że zalążkiem i poprzednikiem frakcji parlamentarnych były prądy literacko-polityczne, które istniały jeszcze na długo przed powstaniem parlamentu. W tym też okresie sama nazwa partii była związana z tymi właśnie prądami, frakcje zaś występowały pod nazwą klubów lub grup a nie partii. Z tego też względu S. Chodak traktuje okres prądów literacko-politycznych jako prehistorię współczesnych partii politycznych, a różne prądy wyrażały poglądy i interesy różnych klas społecznych, feudałów i burżuazji.

w sposób podobny do istniejącej obecnie. W Anglii np. bardzo długo, bo jeszcze do czasów reformy prawa wyborczego z r. 1832, partia występowała w formie bardzo luźnej, często jako sporadyczne zrzeszenie parlamentarzystów. Sama partia występowała więc tylko na terenie parlamentu.

Wprowadzenie zasady powszechności prawa wyborczego wywarło wpływ także i na oblicze życia partyjnego. Z jednej strony zwiększyło to i zacieśniło związek partii z określonymi grupami społecznymi i spowodowało konieczność liczenia się w większym stopniu z opinią danej grupy. Z drugiej zaś strony, wraz z rozwojem walki wyborczej partie przystąpiły do zmiany swej struktury organizacyjnej. Zrezygnowały z ekskluzywnego charakteru wąskich ugrupowań politycznych, dążąc do przekształcenia się w organizacje masowe, gdyż liczba członków zaczyna w nowych warunkach nabierać istotnego znaczenia. Członkowie bowiem stanowią stałą armię głosujących na swoją partię, a jednocześnie stają się propagatorami idei i programu, a więc czynnikiem walczącym o rozpowszechnianie się idei partii, czynnikiem oddającym duże usługi i wpływającym na zwiększenie się wpływów partii w społeczeństwie.

Tak więc powstanie formacji kapitalistycznej, obalenie feudalizmu oraz zniesienie więzów i ograniczeń z nim związanych zrodziło w konsekwencji warunki umożliwiające powstanie partii politycznych. Rozwój stronnictw następował stopniowo, struktura tych ugrupowań dostosowywała się do nowych potrzeb i zadań, tak że z wykształconymi w pełni partiami spotykamy się dopiero w połowie XIX w., a gwałtowny ich rozwój przypada na przełom XIX i XX w. Zjawiska te stanowiły dla niektórych autorów podstawę dla stwierdzenia, że partie polityczne pochodzą z tego właśnie okresu [60]. Nie jest to oczywiście ścisłe, gdyż w tym właśnie okresie partie występują jako w pełni już wykształcone instytucje polityczne. Nie można jednak narodzin partii dopatrywać się dopiero w połowie XIX w., ponieważ np. w Anglii i Stanach Zjednoczonych istniały znacznie wcześniej. Istotna jest jednakże nie kwestia uzgodnienia dokładnej daty powstania partii, czego oczywiście zrobić nie można, a co więcej, data ta dla każdego kraju będzie inna, lecz ważne jest ustalenie, że partie swą genezą i historią związane są z formacją kapitalistyczną.

Ściślej i bliżej określając należy stwierdzić, że zarówno rozwój, jak też teoretyczne ujęcie partii politycznych przypadają na okres hegemonii

---

[60] Zob. J. Carrére, G. Baurgin: *Manuel des partis politiques en France.* j. w., s. 11, oraz M. Duverger: *Les régimes politiques.* j. w., s. 16 i tegoż autora *Les partis politiques.* j. w., s. 1. Zob. też Z. Bauman: *O potrzebie socjologii partii.* j. w., s. 3.

państwa liberalno-mieszczańskiego. Okres ten charakteryzuje przede wszystkim to, że tak partie, jak i sam parlament, stanowiący główne forum ich działania wykazują jednolite oblicze klasowe, mimo że społeczeństwo składało się przecież z klas antagonistycznych. Klasowy podział społeczeństwa przez długi okres nie znajdował wyrazu ani w podziale partyjnym, ani też w składzie parlamentu. Źródeł tego stanu rzeczy szukać należy w dwóch charakterystycznych cechach tego okresu — a) utrzymywaniu się cenzusowego prawa wyborczego, wyłączającego z ciała wyborczego obywateli nie posiadających, b) w teorii, że jedynie posiadanie i wykształcenie dają prawo brania czynnego udziału w życiu politycznym i do zasiadania w parlamencie [61]. Mimo, że obie cechy charakterystyczne tego okresu były ściśle ze sobą powiązane, to jednak druga przetrwała i utrzymała się nawet po zniesieniu cenzusów wyborczych i wprowadzeniu zasady powszechności.

Wprowadzenie zasady powszechności prawa wyborczego nie pociągnęło za sobą jako natychmiastowego skutku powstania partii robotniczych i chłopskich. Jak długo bowiem trwał dogmat, że jedynie posiadanie i wykształcenie dają prawo do udziału w życiu politycznym, tak długo utrzymywał się partyjno-polityczny monopol klas posiadających. Na stan ten wywarła również wpływ słaba aktywność polityczna samych mas ludowych, a w tym i robotników. Decydujące znaczenie dla pojawienia się partii robotniczych i ludowych posiadało powstanie i rozpowszechnienie się socjalizmu naukowego. Dopiero u schyłku XIX w. pojawiają się partie ludowe.

Badając przyczyny decydujące o powstaniu partii politycznych należy podkreślić i ukazać ich różnorodność. Partie mogą powstawać w drodze łączenia się obywateli o wspólnych przekonaniach politycznych i interesach [62], bądź w wyniku decyzji podjętej przez posłów zasiadających w parlamencie, a posiadających zbliżone poglądy i interesy [63]. Natomiast M. Duverger dostrzega cały kompleks przyczyn takich, jak wspólnota doktryn, poglądów politycznych, sąsiedztwo geograficzne, lub też wola obrony interesów lokalnych czy też zawodowych. Przykładem powstania partii w celu obrony interesów lokalnych jest dla niego ukształtowanie się w łonie Konstytuanty francuskiej r. 1789 partii jakobińskiej (wyrosłej z klubu bretońskiego utworzonego dla obrony interesów prowincji) i partii żyrondystów [64].

[61] Zob. K. Grzybowski: *Nauka o państwie*. Cz. I. Kraków 1949, s. 201.

[62] Esmein w pracy *Prawo konstytucyjne*. (Warszawa 1921, s. 190) wskazuje ten właśnie sposób powstawania partii politycznych.

[63] Przykład powstania stronnictw politycznych na tej drodze stanowi wg S. Chodaka powstanie partii liberałów i konserwatystów w Niemczech. *Pojęcie partii politycznej...* j. w., s. 158—159.

[64] M. Duverger: *Les partis politiques*. j. w., s. 2—3.

Niekonsekwentne stanowisko w omawianej kwestii zajmują Z. Gross i F. Gross, którzy stwierdzają, „Partie polityczne rodzi zasadnicza różnica poglądów na zagadnienia społeczno- państwowe" [65]. Pogląd ten należy uznać za słuszny. Różnica poglądów na zagadnienia społeczno-polityczne, uwarunkowana klasową przynależnością jednostek, posiada decydujący wpływ na powstanie stronnictw. Zaskakujący jest jednakże dalszy wniosek autorów, którzy głoszą, że „w naturze... ludzkiej znajdujemy odpowiedź na problem powstania partii politycznych. Są one wytworem naturalnego popędu człowieka" [66]. Ze stwierdzeniem tym pozostaje w sprzeczności następna teza autorów, że „powstanie nowych partii łączy się z tworzeniem nowych klas społecznych" [67].

Wydaje się więc, że aczkolwiek niekonsekwentnie, to jednak ostatecznie dochodzą autorzy do słusznego wniosku. Powstanie partii jest związane z interesem określonych klas społecznych. Nie będzie to jednak czynnik jedyny, bo przecież w państwach współczesnych, mimo braku zasadniczych zmian w strukturze klasowej społeczeństwa, w sensie powstawania nowych klas, obserwujemy formowanie się nowych partii politycznych. Zjawisko to można wytłumaczyć interesami i dążeniami klas istniejących, względami taktyki walki klasowej, specyficznymi interesami poszczególnych grup społecznych, różnicami wyznaniowymi, zawodowymi, religijnymi itd.

Powstanie partii politycznych nie jest więc spowodowane jakimś mitycznym popędem ludzi do zrzeszania się, mającym swe źródło w naturze ludzkiej. Nie jest również wywołane kaprysem jednostek, lecz stanowi wynik określonych procesów i tendencji narastających w łonie określonego środowiska społecznego, w łonie klasy społecznej. Jest ono wynikiem dążenia do realizacji, w drodze zdobycia władzy państwowej, określonego programu społeczno-politycznego, wyrażającego interes i dążenia określonej klasy społecznej.

---

65 Z. Gross i F. Gross: *Socjologia partii politycznej.* j. w., s. 14.
66 *Tamże,* s. 14.
67 *Tamże,* s. 73.

РЕЗЮМЕ

Автор занимается проблематикой происхождения и сущности политических партий. В работе рассматриваются последовательно четыре основных вопроса из этой области.

1. Сущность и определение партии, 2. связь между партией и общественным класом, 3. классификация партии на основании известных типов, 4. происхождение политических партий.

Исходя из представленного развития политической жизни, которое привело к образованию так называемого партийного государства, автор утверждает, что общественная потребность и соответствующая почва для образования и развития института политической партии возникли в капиталистической формации. Ибо капиталистический строй создавал потребность в этого рода организации, которые являлись пригодным инструментом для того, чтобы руководить обществом и дать ему возможность объединиться на почве новых идей и лозунгов. Партии, стало быть, облегчают ведение политической борьбы.

Автор выделяет из широко разросшихся институтов политических организаций — партии как политические группировки особого рода. Все политические организации характеризуются общими чертами как: момент организационный, известная политическая программа и идеология, отображение взглядов отдельных общественных групп и др. Различие между партией и иными политическими организациями проистекают из специфических целей и задач партии. Партия—это центр, которому принадлежат инициатива и руководство политической деятельностью своих членов и организаций. Партия стремится к завладению государственной властью. Захват государственной власти является для партии ключем к реализации ее программы.

Автор рассматривает, анализирует и приводит критическую оценку разных дефиниций партии, весьма разнохарактерных и вместе с тем неполных, а часто односторонних, не создающих основания для выделения партии из общей массы политических организаций. В результате автор определяет партию как организованную группу лиц составляющих наиболее активную часть класса, объединенных добровольно, имеющих подобные политические взгляды, отображенные в программе, которые лежат в основании их деятельности направленной на захват власти в государстве и на осуществление иных своих стремлений отраженных в программе. Партия стало быть стремится к реализации своей программы при помощи механизма государства. Эти черта определяет специфический облик и задания политической партии.

Автор особенно подчеркивает классовый момент партии и ее стремление к захвату власти в государстве. По мнению автора эти моменты весьма важны, ибо дают возможность усмотреть в борьбе партий борьбу общественных классов.

По мере роста конфликтов растет в обществе сознание общности классовых интересов отдельных лиц. Партии выражают интересы и стремления классов в отношении политическом, хотя и не исключительно в этом отношении. Это значит, что а) партия сосредотачивается прежде всего на политических интересах определенного класса, б) политические требования выдвигаются на первое место политических программ, ибо партия борется за государственную власть, чтобы при помощи государственного механизма реализовать свою программу; б) среди богатства методов и средств деятельности выдвигаются средства политического характера, которые способствуют воздействию партии на общество и которые дают ей возможность формировать политический облик общества.

По мнению автора, факт существования в рамках одного класса нескольких партий не противоречит тезису, что партия представляет интересы определенного класса. Такое состояние вещей может быть вызвано следующими причинами: а) программа партии, подчеркивая интересы всего класса, акцентирует специфическое строение отдельных групп, например торгового, промышленного или аграрного капитала, б) могут играть роль также соображения национальные, религиозные или местные, региональные, вследствие чего партии подчеркивают, наряду с интересами всего класса, особые стремления народных вероисповедных и иных групп; в) также разные взгляды на вопросы политического и структурного характера могут быть причиной возникновения нескольких партий в рамках одного класса; таким образом возникают республиканские, монархистские и т. п. партии; г) также исторические моменты могут содавать условия для существования нескольких партий, несмотря на исчезновение разниц между ними(напр. двухпартийная система в США); д) наконец такое положение может быть результатом раскольнической тактики, личных честолюбивых замыслов отдельных политических главарей и т. п.

Автор указывает на то, что нет „классово-чистых“ т. е. однородных в отношении социального личного состава политических партий. По его мнению о классовости партии решает не социальный состав членов, который не является никогда однородным, но его идеология и программа, которые всегда детерминируются классовыми интересами.

Вследствие большого разнообразия политических партий необходимо создать некоторую систематику политических групировок на

основании известных типов. Автор основывает их систематику на следующих критериях, которые между собой теснейше связаны: а) классовость партии, б) структурная ее роль в) основные структурно-организационные черты.

Применяя эти критерии, автор выделяет три типа партии: 1. партии парламентарно-буржуазные, 2. фашистские и 3. коммунистические.

Парламентарно-буржуазные партии автор характеризует как самый ранний тип политической партии, возникшей и сложившейся в буржуазном строе. Это группировка одобряющая основы буржуазного строя, которая стремится к захвату власти в интересе определенной общественной группы, составляющей однако только часть господствующего класса. Это положение вещей отражается как на структурной роли партии, так и на организационной структуре и положении членов. Парламентарные партии теснейше связаны с буржуазно-демократическим строем государства, но они не включены формально в государственный механизм (иначе в двухпартийной системе).

Фашистская партия связана в основном, с фашистским государственным строем. Ее характеризует изменение структурной роли по сравнении с партией парламентарной, изменение, соответствующее изменению характера и организационной связи. Это крепкая связь, образцом которой является дисциплина военного типа. В организационной структуре и внутренней жизни партии происходит полная элиминация демократических начал. Фашистская партия обнаруживает тенденцию к монопартийности и, как правило, входит в состав государственного механизма (это относится к позиции партии при фашистском строе).

Коммунистическая партия является единственной организацией выражающей полностью исторические задачи, интересы и стремления рабочего класса. Ее характеризует применение совсем новых организационных принципов и демократический централизм, благодаря которому эта партия составляет противоположность децентрализованной парламентарной партии и совершенно лишенной демократизма фашистской партии. Коммунистическая партия не связана с государственным механизмом и не входит в ее состав. Следует однако подчеркнуть, что партия этого типа играет иную роль в капиталистическом строе, а иную—в социалистичсском, в частности неодинаково ее отношение к высшему представительному органу. В социалистическом строе коммунистическая партия выполняет руководящую роль в государстве и обществе.

Автор характеризует политические партии существующие в Народной Польше и причисляет их — за исключением рабочей партии к типу особого вида, который называет промежуточным. Эти партии имели сначала характер парламентарный, но вследствие эволюции, которую прошли в течение десяти с лишним лет, стали они организациями нового типа. Эти партии одобряют руководящую роль рабочего класса и ее партии.

Затем автор переходит к вопросу происхождения политических партий. Автор считает партии продуктом капиталистической формации, но подчеркивает, что известные организационные формы, известные элементарные образования в этой области можно найти в древности, например в древнем Риме. Историческое развитие показывает, что общественный класс всегда обнаруживает стремление к созданию организационных форм, которые могут ему облегчить борьбу за государственную власть, или за ее сохранение. Примером этого рода является „factio" в древнем Риме или конфедерация в шляхетской Польше. Нельзя конечно сравнивать и отождествлять эти организации с существующими в настоящее время политическими партиями, но можно видеть в них известные зачаточные формы.

Автор видит связь современных политических партий с капиталистической революцией, с возникновением буржуазного строя и с возникновением демократических и парламентарных режимов.

На основании анализа развития политических партий автор приходит к заключению, что с вполне сформировавшимися партиями встречаемся во второй половине XIX века. Этот период характеризуется классовой однородностью политических партий и парламента. Это было следствием принятия положения, что право на участье в политической жизни дают собственность и образование, которые решают о признании избирательных прав. С отменой этих ограничений произошло дальнейшее развитие партии, возникли рабочие партии.

Обострение классовых конфликтов в обществе отразилось также и на партийной жизни. Это нашло свое выражение в усилении интенсивности борьбы между партиями и — в результате — в политическом строе государства.

RÉSUMÉ

Dans le travail présent l'auteur traîte successivement quatre problèmes principaux du domaine de la genèse et de la nature des partis politiques: a) la nature essentielle et la définition du parti; b) le rapport entre le parti et la classe sociale; c) la classification des partis d'après certains types; d) la genèse des partis politiques.

L'auteur présente le développement de la vie politique ayant abouti à la consolidation de l'état dit partitaire, et insiste sur le fait que c'est dans le régime capitaliste qu'avaient apparu le besoin de l'institution du parti politique et les conditions favorables à la formation et au développement de l'organisation de ce type étant un instrument convenable pour diriger la société et permettant son intégration autour de certains principes et idées.

D'entre les institutions des organisations politiques, bien développées, les partis sont pris à part, considérés comme groupements politiques tout particuliers. Toutes les organisations politiques se caractérisent par certains traits communs, p. ex.: organisation, idéologie et programme fixes, expression de l'opinion publique des groupes sociaux particuliers, etc. Pourtant, les différences entre le parti et les autres organisations politiques résultent de ce que le parti a des buts et des tâches tout spécifiques. Le parti est un centre qui commence et dirige l'activité politique de ses membres et de ses organisations; il tend à saisir le pouvoir étatique qui est pour lui la clé à la réalisation de son programme.

En résultat de l'examen, de l'analyse et de l'évaluation critique des définitions données jusqu'ici pour désigner le parti, — définitions d'ailleurs très diverses et, en même temps, incomplètes et très souvent partiales, en conséquence ne permettant pas de faire distinguer nettement le parti d'entre les autres organisations politiques, — l'auteur arrive à définir le parti comme un groupement, organisé, de personnes formant la partie la plus active de la classe, un groupement dont les membres se sont associés librement, faisant profession des principes politiques analogues exprimés dans leur programme sur lequel ils appuient leur activité, tendant à obtenir le pouvoir étatique. La réalisation des principes du programme d'un parti se fait par intermédiaire des organes de l'état, et ce trait décide aussi de l'aspect d'un parti et de ses tâches à remplir.

L'auteur veut souligner spécialement que le parti exprime les intérêts de la classe sociale et la tendence de cette classe à saisir le pouvoir. Ces traits ont une grande importance, permettant voir, outre la lutte des partis, aussi celle des classes sociales.

Au fur et à mesure de l'accroissement des conflits, s'affermit dans la société la conscience de la communauté des intérêts des individus. Ce sont des partis qui font connaître à tous les intérêts et les aspirations des classes. Ils les représentent avant tout, quoique pas exclusivement, dans leur aspect politique. Cela signifie que: a) dans le parti, ce sont les intérêts politiques d'une classe sociale qui se manifestent en premier lieu; b) les postulats politiques sont mis en tête du programme, le parti tendant à saisir le pouvoir étatique en vue de la réalisation de son programme par l'intermédiaire des organes de l'état; c) parmi les méthodes et les moyens d' action ce sont ceux d'un caractère politique qui tiennent le premier rang, vu qu'ils servent au parti à faire influencer la société et à former son aspect politique.

D'après l'auteur, la thèse d'un parti représentant les intérêts d'une classe déterminée ne peut pas être mise en question par le fait de l'existence de quelques partis dans le cadre d'une seule classe, cet état de choses pouvant être causé par ce que: a) le programme du parti, outre la mise en évidence des intérêts de toute la classe, peut accentuer les tendences spécifiques des groupes particuliers de capitalistes (p. ex. ceux de représentants du commerce, de l'industrie ou de grandes propriétés agricoles); b) ce sont aussi des raisons de nationalité, de religion ou région qui peuvent entrer en jeu, et, en conséquence, les partis accentuent plus particulièrement les intérêts de ces groupes, à côté de l'expression des tendences principales de la classe prise ensemble; c) les différents points d'envisager des problèmes du régime politique peuvent donner naissance à quelques partis au sein d'une seule classe, il y a donc des partis républicains, monarchiques etc.; d) parfois les conditions historiques permettent l'existence de quelques partis malgré la disparition des différences entre eux, p. ex. le système de deux partis aux États Unis; e) peuvent avoir lieu des manifestations des ambitions personnelles des leaders particuliers.

L'auteur fait souligner qu'il n'y a pas de partis homogènes du point de vue de leur composition sociale. Pourtant, à son avis, ce qui décide du caractère du parti ce n'est pas sa composition sociale, mais son idéologie et son programme, toujours déterminés par les intérêts de la classe.

Une grande diversité des partis politiques cause la nécessité de faire une certaine systématique de ces groupements politiques d'après certains types. L'auteur le fait en admettant les principes suivants: a) le parti représentant les intérêts d'une classe sociale déterminée; b) le rôle du parti dans le régime politique; c) les traits fondamentaux caractéristiques de la structure et de l'organisation du parti. Suivant

ces principes, l'auteur distingue trois types des partis: a) parti parlamentaire; b) parti fasciste; c) parti communiste.

Le parti parlamentaire est considéré par l'auteur comme le type du parti le plus précoce et qui s'est formé et développé dans l'état capitaliste. Ce parti se compose de groupements reconnaissant les principes fondamentaux de ce régime et tendant à saisir le pouvoir dans l'intérêt d'un groupe social déterminé, ne formant pourtant qu'une partie de la classe dirigeante. Les conséquences de cet état de choses sont visibles aussi bien dans le rôle du parti dans le régime politique que dans son système d'organisation et dans la conception des droits et devoirs de ses membres. Les partis parlamentaires existent en rapport étroit à la forme démocratique de l'état capitaliste, mais, en vigueur des normes des lois, ne font pas partie du mécanisme de l'état. Il en est autrement dans le système de deux partis.

Le parti fasciste est, en principe, en liaison étroite avec la forme fasciste du régime, où son rôle, en comparaison avec celui du parti parlamentaire, n'est plus le même, cette situation étant causée par le changement de son caractère et de ses principes d'organisation qui, très forts, prennent pour modèle la discipline d'un type militaire. Le démocratisme est complètement éliminé de sa structure d'organisation. Ce parti tend à devenir le parti unique et, à l'ordinaire, pénètre dans le mécanisme de l'état.

Le parti communiste, unique organisation exprimant intégralement les tâches historiques, les intérêts et les tendences de la classe ouvrière, se caractérise par l'application des principes d'organisation tout à fait nouveaux et, avant tout, du centralisme démocratique, ce qui le met en opposition au parti parlamentaire (décentralisé) et au parti fasciste (excluant le démocratisme). Le parti communiste n'entre pas dans le mécanisme de l'état. Il est pourtant à souligner que son rôle dans le régime capitaliste est autre que celui dans le régime socialiste, de même qu'il y a une différence dans son rapport aux organes représentants dans ces deux types d'état. Dans la formation socialiste, le parti communiste joue un rôle dirigeant dans l'état et dans la société.

L'auteur fait la caractéristique des partis politiques existant actuellement en Pologne Populaire et, exception faite du parti de la classe ouvrière, il les compte parmi les partis d'un type spécial ayant certains traits communs avec le parti, d'un côté, communiste, de l'autre côté, parlamentaire. Ces partis avaient tout d'abord les traits du parti parlamentaire, mais , en résultat de leur évolution durant plusieurs années, ils sont devenus des organisations d'un type complètement

nouveau. Ces partis reconnaissent le rôle dirigeant de la classe ouvrière et de son parti.

En présentant le problème de la genèse des partis politiques, l'auteur est d'avis que les partis ont été formés dans le régime capitaliste. En même temps, l'auteur insiste sur la possibilité de chercher, même dans l'antiquité (p. ex. Rome antique), certaines prémices des formes d'organisation des partis contemporains. Le développement des partis à travers l'histoire fait connaître que la classe sociale tend toujours à construire de telles formes d'organisation qui lui facilitent la prise du pouvoir et son maintien à cette position. Le factio dans Rome antique ou les confédérations dans la Pologne d'avant les Partages en sont les exemples. Naturellement, on ne peut pas identifier ces organisations avec les partis politiques contemporains, ni même les comparer à eux, il est pourtant possible d'y chercher certaines formes leur ayant servi de modèle.

D'après l'auteur, la genèse des partis politiques contemporains est en liaison étroite avec la révolution capitaliste, la formation du régime bourgeois et le développement des méthodes démocratiques et parlamentaires de gouverner.

L'auteur arrive ici à la conclusion que c'est dans la deuxième moitié du XIX-e siècle que l'on retrouve les partis à une structure définitivement établie, cette époque se caractérisant par une homogénéité de classe du parti politique aussi bien que par celle du parlement. Cet état de choses a été causé par le principe que le droit à prendre part dans la vie politique dépend de l'état de possession de la fortune et de l'éducation qui décident aussi de l'obtention des droits de vote. Seulement l'abolition de ces restrictions avait assuré au parti son libre développement dont le résultat était la formation des partis populaires.

L'accroissement des conflits des classes sociales avait trouvé son expression aussi dans la vie du parti et dans sa lutte, et, par conséquent, avait des répercussions dans la structure politique de l'état et de son régime.

Papier druk. sat. III kl. 90 g | Format 70x100 | Druku 51 str.
Annales U.M.C.S. Lublin 1957. | Lub. Druk. Prasowa—Lublin, Unicka 4. | Zam. 3849 23.IX 58 r.
700+200 egz. K-4 | Data otrzymania manuskryptu 23.IX.58 r. | Data ukończenia druku 3.II.59 r.